

ΒΑΤΡΑΧΟ- ΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΥΑΓΓ. Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

Η παρούσα έκδοση ελήφθη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

19918

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΒΙΚ. ΚΟΥΤΣΑΛΙΩΝ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Μετάφραση

από Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Β. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

1975

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΥ

Με άφοση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τό δι-
δακτικά βιβλία του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυ-
κείου τυπώνονται από τόν Οργανισμό Έκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων και μεράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Μετάφραση
μέ Εισαγωγή και Σημειώσεις
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

1. παλαιή-Μεταφράση-Σημειώσεις
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΑΝ

ΕΡΤΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΝΕΙΩΔΟΥ

Μετάφραση
με Εισαγωγή και Σημειώσεις
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

ΕΠΙΛΟΓΗ

Α'

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Η Βατραχομυομαχία είναι κωμικό δράμα που έγραψε ο Πλάτωνος. Το έργο αποτελεί μια κωμική επεξεργασία του μυθολογικού θέματος της μάχης ανάμεσα στον Ηρακλή και τον Πύρροντα.

Ο Πλάτωνος αναφέρεται στην κωμική Βατραχομυομαχία ως μια από τις πιο σημαντικές κωμικές επεξεργασίες του έργου του. Το έργο αποτελεί μια κωμική επεξεργασία του μυθολογικού θέματος της μάχης ανάμεσα στον Ηρακλή και τον Πύρροντα. Το έργο αποτελεί μια κωμική επεξεργασία του μυθολογικού θέματος της μάχης ανάμεσα στον Ηρακλή και τον Πύρροντα.

Στον Όμηρο αναφέρεται η Βατραχομυομαχία και ο Στράβων Γεωγραφικός ποιητής του 1ου α.Χ. κάνει λόγο για την καταγωγή της μάχης ανάμεσα στον Ηρακλή και τον Πύρροντα. Ο Στράβων αναφέρει ότι ο Ηρακλής και ο Πύρροντας μάχησαν στην Πελοπόννησο. Ο Στράβων αναφέρει ότι ο Ηρακλής και ο Πύρροντας μάχησαν στην Πελοπόννησο. Ο Στράβων αναφέρει ότι ο Ηρακλής και ο Πύρροντας μάχησαν στην Πελοπόννησο.

Στις παρασκευαστικές και αποδοτικές Βατραχομυομαχίες στον Όμηρο, αντιτίθεται το θεϊκό Λεϊκό «Σουδα», από αποδοτική το έργο στον Πύρροντα από την Αλκυονίδα (μέσα του έτος π.χ. αθήνα), αλλά από της βασίλισσας Αρτεμισίας. Τον Πύρροντα θεωρεί ποιητή της Βατραχομυομαχίας και το «Περί της Ηρακλήος κωμωδίας», έργο που αποδίδεται στον Πλάτωνα.

Α
ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) *Ἡ Βατραχομουμαχία καί ὁ ποιητής της.*

Ἡ Βατραχομουμαχία εἶναι τό σύντομο ἐπικό παρωδιακό ποίημα, γιά τό ὁποῖο δέν μπορούμε νά ποῦμε μέ βεβαιότητα πότε καί ἀπό ποιόν γράφτηκε. Δυό ποιητές, μέ σημαντική χρονική ἀπόσταση, ἀνάμεσά τους φαίνεται, σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες, ὅτι διεκδικοῦν τήν πατρότητα τοῦ ἔργου: Ὁ Ὅμηρος καί ὁ Πίγρητας.

Ὁ Νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (5ος μ.χ. αἰώνας) ἀναφέρει ὅτι κατά τήν ἀποψη τῶν ἀρχαίων ὁ Ὅμηρος, ἐκτός ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ἔγραψε καί μερικά ἄλλα ἔργα, ὅπως τόν «Κύκλο» (μιά σειρά ἀπό μικρά ἐπικά ἔργα), τό «Μαργίτη» καί τή «Βατραχομαχία» ἢ Μνουμαχία». Τά δυό τελευταῖα τά ὀνομάζει «παίγνια», δηλαδή ποιήματα μέ κωμικό περιεχόμενο.

Στόν Ὅμηρο ἀποδίδει τή Βατραχομουμαχία καί ὁ Στάτιος, Ρωμαῖος ποιητής τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα. Μέ τίς παραπάνω γνῶμες φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ καί ὁ Ἀρχέλαος, γλύπτης τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα ἀπό τήν Πριήνη, ἄν κρίνουμε ἀπό τό ἔργο του «Ἀποθέωση τοῦ Ὁμήρου». Στό ἀνάγλυφο αὐτό, μαζί μέ τίς παραστάσεις ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ὑπάρχει καί ἡ παράσταση ἑνός ποντικοῦ καί ἑνός βατράχου. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ Ἀρχέλαος θεωροῦσε τή Βατραχομουμαχία ὀμηρική, καί ὅτι τήν ἴδια γνώμη εἶχαν πιθανότατα καί οἱ σύγχρονοί του.

Στίς παραπάνω μαρτυρίες, πού ἀποδίδουν τή Βατραχομουμαχία στόν Ὅμηρο, ἀντιτίθεται τό βυζαντινό λεξικό «Σούδα», πού ἀποδίδει τό ἔργο στόν Πίγρητα ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό (μέσα τοῦ 4ου π.χ. αἰώνα), ἀδελφό τῆς βασίλισσας Ἀρτεμισίας. Τόν Πίγρητα θεωρεῖ ποιητή τῆς Βατραχομουμαχίας καί τό «Περί τῆς Ἡροδότου κακοηθείης», ἔργο πού ἀποδιδόταν στόν Πλούταρχο.

Οί αντίθετες μαρτυρίες πού αναφέρθηκαν παραπάνω δυσκολεύουν τήν προσπάθεια νά όρίσουμε μέ βεβαιότητα και νά τοποθετήσουμε μέ ακρίβεια χρονολογικά τό έργο· μās επιτρέπουν όμως νά υποστηρίξουμε, μέ αρκετές πιθανότητες, ότι ή Βατραχομομαχία πρέπει νά γράφτηκε πολύ πρίν από τούς Ἀλεξανδρινούς χρόνους, ίσως πρίν από τόν 5ο αιώνα. Στό συμπέρασμα αυτό όδηγεί τό ότι κατά τήν Ἀλεξανδρινή έποχή θεωρούσαν τό έργο όμηρικό. Ὅτι αὐτή τή γνώμη είχαν εκείνη τήν έποχή φαίνεται, κοντά στά άλλα, και από τό ανάγλυφο τοῦ Ἀρχέλαου πού αναφέραμε. Πρίν από τόν 5ο π.Χ. αιώνα λοιπόν πρέπει νά τοποθετήσουμε τή Βατραχομομαχία, πού αποτελεί ένα αξιόλογο δείγμα τής παρωδιακῆς ποιήσεως.

δ) *Ἡ παρωδία ὡς λογοτεχνικό εἶδος και ἡ καλλιέργειά της στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα.*

Στή ζωή συνυπάρχουν και συνεκφράζονται τό σοβαρό μέ τό άστείο, τό τραγικό μέ τό κωμικό. Τό ίδιο συμβαίνει και στήν ποίηση. Πλάι στά σοβαρά ποιητικά έργα, όπως είναι τά όμηρικά έπη ή οί τραγωδίες τών μεγάλων μας τραγικῶν ποιητῶν, υπάρχουν και πλήθος από κωμικά ποιήματα, πού παρουσιάζουν τήν κωμική, τήν εύθυμη όψη τής ζωῆς. Στή δεύτερη αὐτή κατηγορία, πού τό κυριότερο είδος της είναι ή κωμωδία, ανήκει και ή παρωδία ὡς ποιητικό λογοτεχνικό είδος.

Παρωδία στήν ποίηση είναι ή κωμική απομίμηση ενός σοβαροῦ ποιητικοῦ έργου. Ὁ ποιητής τής παρωδίας θέλει νά προκαλέσει τό γέλιο, τήν εύθυμία· πολλές φορές και νά διδάξει. Για νά τό πετύχει αὐτό, παίρνει ὡς βάση κάποιο σοβαρό ποίημα και τό τροποποιεῖ, τό διαφοροποιεῖ στό σύνολό του ή σ' ένα μέρος του. Οί αλλαγές γίνονται συνήθως όχι τόσο στή γλωσσική και μετρική μορφή τοῦ ποιήματος, όσο στό περιεχόμενό του. Ἐτσι τή θέση τών ήρώων τοῦ σοβαροῦ έργου παίρνουν καινούριοι ήρωες, πού ή όμοιότητά τους μέ τούς πρώτους είναι όλότελα έπιφανειακή, ψεύτικη, μέ αποτέλεσμα νά δημιουργεῖται από τή μεταξύ τους σύγκριση ή αίσθηση τοῦ κωμικοῦ. Οί ήρωες τής Ἰλιάδας π.χ. γίνονται βάτραχοι και ποντικοί ή φαγητά έστιατορίου. Στούς καινούριους ήρωες ό παρωδιακός ποι-

ητής αποδίδει πράξεις και σκέψεις όλωσδιόλου αταίριαστες στη φύση τους, γελοιοποιώντας έτσι και υποβιβάζοντας τούς ήρωες του σοβαροῦ ἔργου.

Μέ τήν παρωδία τά στοιχεία τοῦ σοβαροῦ ποιήματος, δηλ. ήρωες, σκέψεις, πράξεις, σκηνές, εἰκόνες, παίρνουν μιὰ νέα μορφή, παρόμοια μέ τίς γελοῖες μορφές πού δίνει σέ πρόσωπα καί πράγματα ἕνας παραμορφωτικός καθρέφτης. Ἐτσι ὁ ποιητής τῆς παρωδίας πετυχαίνει τή γελοιοποίηση, τήν πρόκληση τοῦ γέλιου καί τῆς εὐθυμίας. Καί προχωρώντας πολλές φορές, πέρα ἀπ' αὐτά, διδάσκει, προβάλλοντας τά ἀσήμαντα καί δίνοντας τίς πραγματικές τους διαστάσεις σ' ἐκείνα πού προβάλλονται περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρέπει μεγαλόπρεπα.

Ἡ ἴδια ἢ φύση τῆς παρωδίας, δηλαδή ἡ ἀπομίμηση, δείχνει ὅτι τά παρωδιακά ποιήματα θρῖσκονται ἀναγκαστικά σέ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπό τά σοβαρά ποιητικά εἶδη, κυρίως ἀπό τό Ἔπος καί τό Δράμα, ἀπό τά ὁποῖα πηγάζουν καί τῶν ὁποίων τήν ἐξέλιξη ἀκολουθοῦν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὁ κωμικός χαρακτήρας τῆς παρωδίας δικαιολογεῖ τήν ἔνταξή της στήν κωμική ποίηση καί τή στενή σύνδεσή της μέ τήν κωμωδία.

Ἡ παράλληλη ἐμφάνιση τοῦ ἀστείου μέ τό σοβαρό, τοῦ Ἰάμβου μέ τήν Ἐλεγεία στή Λυρική ποίηση, τῆς κωμωδίας μέ τήν Τραγωδία στή Δραματική, δείχνει ὅτι ἡ παρωδία πρέπει νά πρωτοεμφανίστηκε στήν ἀρχική της μορφή μαζί μέ τό Ἔπος. Τά ὁμηρικά ἔπη ἀποτελέσαν τόν πρῶτο στόχο της, πού διατηρήθηκε σ' ὅλα τά στάδια τῆς ἐξελίξεώς της. Ἀργότερα ἀπό τόν 5ο π.χ. αἰώνα καί ὕστερα, παρωδήθηκε καί ἡ Τραγωδία.

Στήν ἀρχαία λογοτεχνία μας δέν ἔχουμε πολλά δείγματα παρωδικῆς ποιήσεως· ὅσα σώζονται ὀλόκληρα ἢ ἀποσπασματικά ἐπιβεβαιώνουν τήν προσκόλλησή τῆς παρωδίας στό Ἔπος καί στό Δράμα, τά ὁποῖα καί ἀπομιμείται.

Ἐτσι, ὁ ἰαμβογράφος Ἰπώνακτας ὁ Ἐφέσιος, ποιητής τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα, ἔγραψε, καί μιὰ παρωδία τῆς Ἰλιάδας.

Ὁ Μάτρωνας, ποιητής τοῦ 4ου αἰώνα, ἀπό τήν Πιτάνη τῆς Αἰολίδας, ἔγραψε τήν παρωδία «Ἀττικός Δείπνος», στήν ὁποία παρωδεῖ τά ὁμηρικά ἔπη, βάζοντας στή θέση τῶν ἡρώων τά φαγητά ἑνός ἐστιατορίου τῆς Ἀθήνας.

Ὁ Ἡγήμονας ἀπό τῆ Θάσο, ποιητής καί ἠθοποιός, πού ἐξῆσε στήν Ἀθήνα τήν ἐποχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, διαμόρφωσε τήν παρωδιακή ποίηση σέ θεατρικό εἶδος καί διασκέδασε ἀρκετά τούς Ἀθηναίους μέ τήν περίφημη «Γιγαντομαχία» του.

Προηγήθηκε ὁ Ἐπίχαμος, ὁ βασικός δημιουργός τῆς Σικελιώτικης κωμωδίας (6ος π.χ. αἰώνας), πού ἐκτός ἀπό τίς κωμωδίες του ἔγραψε καί παρωδίες μύθων σχετικῶν μέ θεούς ἢ ἥρωες:

Μέ ἀνάλογο τρόπο ὁ κωμωδιογράφος Κρατίνος στήν Ἀθήνα (5ος π.Χ. αἰώνας) μέ τήν κωμωδία του «Ὀδυσσῆς» παρουσίασε παρωδικά τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεά μέ τούς Κύκλωπες.

Τέλος, τήν ἴδια ἐποχή ὁ μέγας μας κωμικός Ἀριστοφάνης πραγματοποίησε τή στενή σύνδεση τῆς παρωδίας μέ τήν κωμωδία διακωμωδώντας τούς τραγικούς ποιητές καί ἰδίως τόν Εὐριπίδη.

Ἀπό τά παραπάνω συμπεραίνουμε ὅτι ἡ παρωδία, ἀφοῦ πρωτοεμφανίστηκε μαζί ἢ λίγο ἀργότερα ἀπό τό Ἔπος, ἔφτασε στήν ὀριστική διαμόρφωση καί ἀκμή της τόν 6ο καί 5ο αἰώνα, συνεχίστηκε καί ἀργότερα δεμένη μέ τό Ἔπος, τούς μύθους καί τήν Τραγωδία, χωρίς νά ἀφήσει πολλά ἀξιόλογα δείγματα παρωδιακῆς ποιήσεως.

γ) Περιεχόμενο καί διάγραμμα τῆς Βατραχομομαχίας.

Ἡ ὑπόθεση τῆς Βατραχομομαχίας εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ ποντικός Ψυχουλάρπαγας, περήφανο ἀρχοντόπουλο, πηγαίνει σέ μιά λίμνη νά πιεῖ νερό. Ἐκεῖ ἀνταμώνει τό Φουσκομάγουλο, βασιλιά τῶν βατράχων. Ἐπειτα ἀπό μιά σύντομη συζήτηση μεταξύ τους, ὁ βασιλιάς προσκαλεῖ τόν Ψυχουλάρπαγα στό σπίτι του νά τόν φιλοξενήσει. Τό ἀρχοντόπουλο δέχεται, ἀνεβαίνει στή ράχη τοῦ Φουσκομάγουλου καί ἀρχίζει τό ταξίδι τους στή λίμνη. Ξαφνικά παρουσιάζεται μιά νεροφίδα. Τρομάζουν καί οἱ δύο τους. Ὁ Φουσκομάγουλος δουτάει στή λίμνη καί γλυτώνει. Ὁ Ψυχουλάρπαγας πνίγεται. Τήν εἶδηση τοῦ πνιγμοῦ του τή μεταφέρει στους ποντικούς ὁ Πιατογλύφτης, αὐτόπτης μάρτυρας. Οἱ ποντικοί θυμώνουν, ἀρματώνονται καί στέλνουν τόν Χυτροπούτα νά κηρύξει τόν πόλεμο στους βατράχους κατηγορώντας τους ὅτι ἔπνιξαν τόν Ψυχουλάρπαγα. Ὁ Φουσκομάγουλος ἀρνεῖται τήν κατηγορία καί ἐτοιμάζει τούς βα-

τράχους για πόλεμο. Παράλληλα ο Δίας συγκαλεί συμβούλιο τῶν θεῶν, πού ἀποφασίζουν νά παραμείνουν οὐδέτεροι. Μετά ἀπό αὐτά ἀρχίζει σκληρή μάχη μέ πολλούς νεκρούς. Οἱ ποντικοί φαίνεται νά ἐπικρατοῦν. Ὁ Δίας, γιά νά σώσει τούς βατράχους, ἐπεμβαίνει μέ τό ἀστροπελέκι. Δέν καταφέρνει ὅμως τίποτα. Τελικά δίνει τή λύση μέ ἄλλο τρόπο. Στέλνει κατά τῶν ποντικῶν τά καθούρια. Αὐτά ἀναγκάζουν τούς ποντικούς νά σταματήσουν τή μάχη.

Ἡ Βατραχομομαχία μέ τό κωμικό της περιεχόμενο παρωδεῖ τήν Ἰλιάδα. Ὁ ποιητής της χρησιμοποίησε τή γλώσσα καί τό μέτρο της, παρουσίασε πολεμικές σκηνές καί εἰκόνες ἀνάλογες μέ τίς σκηνές καί τίς εἰκόνες ἐκείνης καί τοποθέτησε στή θέση τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἀντίστοιχους ἥρωες, βατράχους καί ποντικούς.

Στόχος της ὁ γενικότερος στόχος τῆς παρωδίας· τό γέλιο, ἡ εὐθυμία, ἡ γελοιοποίηση. Καί εἰδικότερα ἡ γελοιοποίηση τοῦ πολέμου. Προσπαθεῖ νά κατεβάσει τόν πόλεμο στίς πραγματικές του διαστάσεις· στίς διαστάσεις τῶν βατράχων καί τῶν ποντικῶν.

Ὁ ποιητής τῆς Βατραχομομαχίας πετυχαίνει τό στόχο του μέ χαριτωμένες καί ἔξυπνες ἐπινοήσεις.

Τά ὀνόματα μέ τά ὁποῖα βαφτίζει τούς ποντικούς (Ψιχουλάρπας, Τυρογλύφτης, Πιατογλύφτης, Χυτροβούτας κ.τ.λ.) ὀδηγοῦν τή σκέψη μας στίς ἀσήμαντες συνηθισμένες ἀσχολίες αὐτῶν τῶν μικροσωμῶν τρωτικῶν· στό ἀσταμάτητο κυνήγι τοῦ ψωμοῦ καί τοῦ τυριοῦ. Κι ὅμως αὐτά τά φοβιτσιάρικα ζώακια παρομοιάζονται μέ τούς Γίγαντες, καί τό πρωτοπαλικάρό τους ἀψηφᾶ ἀκόμα καί τόν κεραυνό τοῦ Δία! Μέ ἀνάλογη κωμικότητα δίνονται καί τά ὀνόματα τῶν βατράχων (Φουσκομάγουλος, Λασποσπίτης, Νερορούφας, Σκουξιάρης κ.τ.λ.). Μᾶς θυμίζουν τή ζωή αὐτῶν τῶν φλύαρων ἀμφίβιων στά λασπόνερα τοῦ βάλτου καί τό ἀσταμάτητο παράφωνο τραγούδι τους. Ὅμως καί οἱ βάτραχοι, γίνονται πολεμοχαρεῖς ἥρωες.

Ἐκτός ἀπό τά ὀνόματα, ἔντονα προβάλλεται τό κωμικό στοιχεῖο καί σέ πολλές σκηνές καί εἰκόνες τοῦ ἔργου.

Στό στίχο 205 π.χ., στήν ἀρχή τῆς μάχης, ἡ πτώση τοῦ ποντικοῦ Ἄντρογλύφτη, χτυπημένου ἀπό τό Βροντόλαλο, γεμίζει μέ κωμικό ἦχο τό πεδίο τῆς μάχης:

«Μέ βρόντο πέφτει κι από πάνω του βροντήξαν τ' ἄρματά του».

Μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο δίνει ὁ Ὅμηρος σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἰλιάδας τήν πτώση τῶν ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στούς μεγαλόσωμους ὀμηρικούς ἥρωες καί στόν μικροσκοπικό Ἐντρογλύφτη δείχνει πόσο κωμικά ἀντηχεῖ ὁ γδοῦπος τῆς πτώσεως τοῦ τελευταίου καί τό βρόντημα τῶν ἀρμάτων του.

Δύσκολα συγκρατεῖ κανεῖς τά γέλια του στούς στίχους 239 – 240 βλέποντας τόν Ψυχουλάρπαγα ὀργισμένο νά ἀρπάξει μιὰ ἀσήκωτη κοτρώνα. «Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἄδραξε μέ τό χοντρό του χέρι κοτρώνα ἀσήκωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω». Ὁ ποντικός ἀφήνει τά ψίχουλα κι ἀρπάζει τήν κοτρώνα. Κάνει αὐτό πού κάνουν οἱ ἥρωες καί οἱ θεοί. Ἀρπάζει τήν κοτρώνα ὅπως ὁ Ἔκτορας (Η 264 - 265) ἢ ὅπως ἡ πολεμόχαρη Ἀθηνᾶ (Φ 403 - 404).

Δέν εἶναι λιγότερο κωμικά καί τά δυό συμβούλια τῶν θεῶν, πρῖν ἀπό τή μάχη τό ἕνα, πρὸς τό τέλος τῆς τό ἄλλο. Στό πρῶτο (στίχ. 168 κ. ἐξ.) οἱ θεοί ἐπειδῆ φοβοῦνται (!) τά κοντάρια τῶν γαύρων πολεμιστῶν, ἀποφασίζουν νά κρατήσουν οὐδετερότητα. Στό δεύτερο δηλώνουν ἀδυναμία νά συγκρατήσουν τούς ποντικούς.

Τά λίγα παραδείγματα πού παρατέθηκαν δείχνουν πῶς πετυχαίνει τό στόχο του ὁ ποιητής· πῶς τά καταφέρνει νά δημιουργεῖ τήν αἴσθηση τοῦ κωμικοῦ καί νά προκαλεῖ τό γέλιο καί τήν εὐθυμία.

Τό ὅλο ἔργο μποροῦμε νά τό χωρίσουμε σέ ἐπί μέρους ἐνότητες σύμφωνα μέ τό ἀκόλουθο διάγραμμα:

α) στίχ. 1 - 98:	Ἐπίκληση στίς Μοῦσες, ἀφορμή τοῦ πολέμου
1 - 8: Ἐπίκληση – Προέκθεση
9 - 64: Ἀφορμή τοῦ πολέμου
β) στίχ. 99 - 131:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός ποντικῶν.
γ) στίχ. 132 - 143:	Ἀποστολή κήρυκα ἀπό τούς ποντικούς – κήρυξη πολέμου.
δ) στίχ. 144 - 167:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός τῶν βατράχων.
ε) στίχ. 168 - 198:	Συνέλευση τῶν θεῶν – Ἀπόφαση οὐδετερότητας στόν ἐπικείμενο πόλεμο
στ) στίχ. 199 - 267:	Ἐναρξη καί διεξαγωγή τοῦ πολέμου – νίκη τῶν ποντικῶν.

- ζ) στίχ. 268 - 293: Δεύτερη συνέλευση τῶν θεῶν – ἀνεπιτυχής ἐπέμβαση τοῦ Δία μέ τόν κεραυνό.
- η) στίχ. 294 - 303: Ἐπέμβαση τῶν καθουριῶν ὑπέρ τῶν βατράχων – λήγουν οἱ ἐχθροπραξίες.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΑΤΡΑΧΩΝ

α) ΠΟΝΤΙΚΩΝ

1) Ψυχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)**
2) Ψωμοφάγος*	(Τρωξάρτης)
3) Μυλογλύφτρα	(Λειχομύλη)
4) Ξυγκομάσης*	(Πτεροτροώκτης)
5) Πιατογλύφτης	(Λειχοπίναξ)
6) Τυρογλύφτης	(Τυρογλύφος)
7) Χυτροδούτας	(Ἐμβασίχυτρος)
8) Ἄντρογλύφτης	(Λειχήνωρ)
9) Τρυποφράκτης*	(Τρωγλοδύτης)
10) Ψωμοψάχτης	(Ἄρτοφάγος)
11) Βασιλικιώτης	(Ὠκιμίδης)
12) Τυροφάγος	(Τυροφάγος)
13) Τσικνογλύφτης*	(Πτερογλύφτης)
14) Σαπουνᾶς	(Λιτραῖος)
15) Παστρουμάδης*	(Πτεροφάγος)
16) Ψυχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)***
17) Κομματᾶς*	(Μεριδάρπαξ)
18) Ροκάνας,	(Κναίσιων)

* Εἶναι ὀνόματα πού πάρθηκαν ἀπό τή μετάφραση τοῦ Ι. Βηλαρά.

** Μέσα στήν παρένθεση τά ὀνόματα τῶν ποντικῶν, ὅπως τά βρισκόμεν στο ἄρχαιο κείμενο.

*** Πρόκειται γιά δεύτερο Ψυχουλάρπαγα συνονόματο μέ τόν Ι.

6) ΒΑΤΡΑΧΩΝ

1) Λασπᾶς*	(Πηλεύς)**
2) Φουσκομάγουλος*	(Φυσίγναθος)
3) Βροντόλαλος	(Ύψιδόας)
4) Λασπίδης	(Πηλείων)
5) Παντζαράς	(Σευτλαίος)
6) Φωνακλᾶς	(Πολύφωνος)
7) Βαλτίσιος*	(Λιμνόχαρις)
8) Ριζοφάγος	(Κοστοφάγος)
9) Λιμνιώτης*	(Λιμνήσιος)
10) Καλαμιώτης	(Καλαμίνθιος)
11) Λασποσίτης	(Βορδοροκοίτης)
12) Νερορούφας	(Ύδροχάρις)
13) Πρασσομούρης	(Πρασσαίος)
14) Λαχανᾶς*	(Κραμβοδάτης)
15) Σκουξιάρης*	(Κραυγασίδης)
16) Πρασσομούρης	(Πρασσαίος)***
17) Ριγανάτος	(Όριγανίων)
18) Νερορήγισσα	(Ύδρομέδουσα)

* Είναι ονόματα που πάρθηκαν από τη μετάφραση του Ι. Βηλαρά.

** Μέσα στην παρένθεση τα ονόματα τῶν βατράχων, ὅπως τὰ δριζοουμε
στο ἄρχαιο κείμενο.

*** Πρόκειται γιὰ δεύτερο Πρασσομούρη συνονόματο μέ τόν 13.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Ἐπίκληση στίς Μοῦσες – Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου

Τὴν πρώτη μου σελίδα ἀρχίζοντας, ὦ Μοῦσες τοῦ Ἑλικώνα, 1
 γεμίστε τὴν καρδιά μου δύναμη, νά ψάλω τὸ τραγούδι
 πού τώρα στό χαρτί κρατώντας τὸ τά γόνατα μου κόβει·
 ἡ ἄσωτη ἀμάχη πού ὁ Ἄρης ἀναψεν, ὁ βροντοπολεμάρχος.
 παρακαλῶ σας κοσμοξάκουστη σ' αὐτιά ὀλωνῶν νά φτάσει, 5
 οἱ ποντικοὶ πῶς ἀντραγάθησαν σέ μάχη μέ βατράχους,
 τολμώντας ἔργα σάν τούς Γίγαντες, τῆς Γῆς τούς γιούς τούς
 γαύρους,
 κατά πῶς ἱστοροῦσαν οἱ ἄνθρωποι· καί τέτοια στάθη ἡ ἀρχὴ τῆς.

 Ποντίκι διψασμένο ξέφυγε τῆς γάτας τίς λαχτάρεις 10
 καί πλάι στή λίμνη τὸ λιχουδιόκο πηγούνι του ἀκουμπώντας,
 γλυκορουφούσε τὸ μελίγλυκο νερό· κι ἐκεῖ τὸ βλέπει

-
- Στ. 1. **Ἔω Μοῦσες τοῦ Ἑλικώνα:** Οἱ Μοῦσες λατρεύονταν ἀρχικά σπὴν Πιερία, ἀπ' ὄπου πήραν τὸ ὄνομα Πιερίδες. Ἀργότερα ἡ λατρεία τοὺς ἀπλώθηκε καί σ' ἄλλες περιοχές καί ἰδιαίτερα στή Βοιωτία, στόν Ἑλικώνα. Στό στ. αὐτὸ ἔχουμε παρωδία τοῦ πρώτου στ. τῆς Ἰλιάδας:
Τῆ μάνητα, θεά, τραγοῦδα μου τοῦ ξακουστοῦ Ἀχιλλέα.
- Στ. 4. **ἡ ἄσωτη μάχη** = ἡ ἀτέλειωτη μάχη, αὐτὴ πού δέν ἔχει τέλος.
- Στ. 7. **σάν τούς Γίγαντες.** Οἱ Γίγαντες, τερατόμορφα καί τρομερά σέ δύναμη ὄντα, ὀνομάζονται «γιοὶ τῆς Γῆς», γιατί δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ γῆ μέ τὸ αἷμα τῆς πληγῆς πού προξένησε στόν Οὐρανὸ ὁ γιός του Κρόνος. Συχνότερα ἀναφέρεται ἡ μάχη τους μέ τὸ Δία καί τοὺς ἄλλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἡ Γιγαντομαχία. Ἐπειτα ἀπὸ σκληρὸ ἀγώνα τοὺς ἐξόντωσαν οἱ θεοὶ μέ τὴ βοήθεια τοῦ Ἡρακλῆ. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στοὺς ποντικούς καί τοὺς Γίγαντες ἐπιτείνει τὴν κωμικότητα τῆς παρωμοιώσεως.

πολλολογᾶς λιμνοκατοίκτητος, κι αὐτὰ τοῦ λέει τὰ λόγια:

– Ξένε, ποιὸς εἶσαι; καὶ σὲ ἀκρόγιαλο ποῦ θ' ἦρθες; Ποιὸς
σου ὁ κύρης;

Τὴν πᾶσα ἀλήθειαν ὁμολόγα μου, μή σέ γροικῆσω ψεύτη.

Ἄν γκαρδιακό σέ νιώσω φίλο μου, στό σπίτι μου θά πάμε, 15

θά σέ φιλέψω, πλήθος ὁμορφα θά σοῦ χαρίσω δῶρα.

Ἐγώ μαι ὁ Ρήγας Φουσοκομάγουλος, πού πάντα μέσ στή λίμνη

ζῶ τιμημένος ἀπ' τοὺς βάτραχους, ἀφέντης κι ὀδηγός τους.

Ὁ κύρης μου ὁ Λασπᾶς μ' ἀνάστησε, σάν μ' ἐρωτολαχτᾶρα

ἔσμιξε μέ τῆ Νερορῆγισσα στοῦ Ἡριδανοῦ τίς ὄχθες. 20

Ὅμως καὶ σύ φαντάζεις μου ὁμορφος μέσ στοὺς λεβέντες πρώτος
βασιλοράδδη ρήγα σέ θαρρῶ, στίς μάχες ἀντρειωμένον.

Ἐλα λοιπόν, μίλα μου, διάζομαι νά μάθω τῆ γενιά σου.

Τότε σ' αὐτόν ὁ Ψιχουλάρπαγας ἀπηλογήθη κι εἶπε:

– Γιατί ρωτᾶς με γιά τό γένος μου; τό ξέρει ὁ κόσμος ὅλος, 25

τό ξέρουν κι οἱ θνητοί κι οἱ ἀθάνατοι, ὡς καὶ τὰ οὐρανοπούλια.

Μέ ὀνοματίζουν Ψιχουλάρπαγα, κι εἶμαι τοῦ Ψωμοφάγου

γιός, τοῦ τρανόκαρδου τοῦ κύρη μου· μάνα μου ἡ Μυλογλύφτρα,

ἡ μοσκοθυγατέρα τοῦ τρανοῦ τοῦ Ρήγα Ξυγκομάση.

Στ. 16. Παρωδία τοῦ στ. Ζ 218 τῆς Ἰλιάδας.

κι ὦρια ἀλλάξανε δῶρα φιλίας οἱ δύο τους

Ἐκεῖ πρόκειται γιά τὰ δῶρα ποῦ ἀντάλλαξαν ὁ Οἰνέας μέ τό Βελλερεφόντη.

Στ. 19/20. **Λασπᾶς – Νερορῆγισσα.** Στό ἀρχαῖο κείμενο τό ὄνομα τοῦ Λασπᾶ εἶναι

Πηλεῦς. Μιλώντας ἐδῶ μέ καμάρι ὁ Φουσοκομάγουλος γιά τὴν καταγωγή του, μάς θυμίζει τοὺς γονεῖς τοῦ Ἀχιλλέα, τόν Πηλέα καὶ τῆ θαλασσινῆ θεότητα (Νερορῆγισσα) Θέτιδα. Σημείωσε καὶ τὴν παρωδία τοῦ στ. Ζ 25 τῆς Ἰλιάδας:

μέ τῆ νεράιδα τοῦτος ἔσμιξε, τὰ πρόβια ὡς βοσκοῦσε.

Στ. 21. **φαντάζεις** = φαίνεσαι, δείχνεις.

Στ. 22. **βασιλοράδδης** = αὐτός ποῦ κρατᾶ βασιλικό σῆπτρο. Στους στίχους αὐτούς σημειώνουμε παρωδία τῶν στ. Γ169 – 170 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Πρίαμος ρωτώντας τὴν Ἑλένη γιά τόν Ἀγαμέμνονα, λέει:

*Ὅμως τόσο ὁμορφο τὰ μάτια μου δέν ἔχουν δεῖ ποτέ τους
μηδέ καὶ τόσο ἀλήθεια πέφανε· ρηγάρχης πρέπει νά ναι.*

Στ. 25-26. Παρωδεῖται ἡ συνάντηση τῶν ἡρώων Διομήδη καὶ Γλαύκου στοὺς στ. Ζ 145 καὶ 151 τῆς Ἰλιάδας, πρὶν συγκρουσθοῦν:

Διομήδη ἀντρόκαρδε, τί κάθεσαι καὶ τῆ γενιά ρωτᾶς μου;

Ποιά ναι ἡ γενιά μου, ὅσοι τὴν ξέρουνε πολλοὶ θαρρῶ λογιόνται.

Σέ καλυβόσπιτο μέ γέννησε, κι ἀρχοντικιά ἡ τροφή μου, 30
καρύδια, σύκα κι ὀλονόστιμες θροφές λογιῶ λογιῶνε.
Μά πῶς νά μέ λογιάσεις φίλο σου, πού διόλου δέ σοῦ μοιάζω;
Ἐσένα στά νερά εἶναι ἡ ζήση σου· μά ἐγώ τό ἔχω συνήθεια
νά ροκανίζω ὅσα ἔχουν οἱ ἄνθρωποι στά σπίτια τους καλούδια.
Ψωμί δέ μου ξεφεύγει ἀφρόπλαστο σ' ὠριόκυκλο πανέρι, 35
μήτε ἡ γιομάτη σουσαμότυρο μακροπεπλούσα πίτα,
μήτε κομμάτι ἀπό χοιρόμερο, σκωτάκια ἀσπροντυμένα,
μήτε καί τό τυρί τό νιόπηχτο ἀπό τό γλυκό τό γάλα,
μήτε ἡ λαχταριστή μελόπιττα, πού ὡς κι οἱ θεοί ποθοῦνε,
μήτε ὅσα σ' ἄνθρωποξεφάντωσες μαγεῖροι μαστοροεῦν 40
στίς χύτρες τεχνικά ταιριάζοντας λογιῶ λογιῶ νοστήμιες.
Ποτέ δέν ἔφυγα ἀπ' τό σάλαγο τόν ἄγριο τοῦ πολέμου,
στούς προστομάχους πάντα ἀνάμεσα ρίχνομαι εὐθύς στή μάχη.
Δέν τόν φοβᾶμαι ἐγώ τόν ἄνθρωπο, τρανό κι ἄς ἔχει σῶμα,
μά τοῦ δαγκάνω τ' ἀκροδάχτυλα στήν κλίνη του γλιστρώντας· 45
κι ἔτσι ἀλαφρά βουτάω τή φτέρνα του, πού δέ γροικαίει τόν πόνο.
κι ἀπ' τό βαθύ ὕπνο δέ σηκώνεται τήν ὥρα πού δαγκάνω.
Μονάχα δυό εἶναι πού μου φέρνουνε σ' ὄλη τή γῆς τρομάρα·
γάτα καί κερκινέξι ἀπό τή μιά, τρανή μου δυστυχία,
τ' ἄλλο ἡ παγίδα ἡ πολυστέναχτη, πού δόλιος μου εἶναι χάρος. 50
Μά ἀπ' ὅλα πιότερο ἡ ἀνήμερη μου φέρνει σύγκρουο ἡ γάτα,
γιατί πασκίζει ὡς κι ἀπ' τήν τρύπα μου λές νά μέ ξετρυπώσει.
Δέν τρώω ραπάνια μήτε λάχανα, δέν τρώω κολοκύθια,
χλωρά κοκκινογούλια ἢ σέλινα δέν εἶν' τροφή δική μου·
αὐτά γιά φαγητά σεῖς τά ἔχετε, πού ζήτε μέσ στή λίμνη. 55
Σ' αὐτά ἀποκρίθη ὁ Φουσκομάγουλος χαμογελώντας κι εἶπε:
– Γιά τήν κοιλιά σάν κοῦρκος φούσκωσες, ξένε· κι ἔμεις στή
λίμνη

Στ. 32. νά λογιάσεις = νά λογαριάσεις, νά θεωρήσεις.

Στ. 36. μακροπεπλούσα = (πίτα) μέ μακρὸ πέπλο, μέ μεγάλα φύλλα.

Στ. 40. ἀνθρωποξεφάντωση = τό φαγοπότι, τό γλέντι.

Στ. 42. σάλαγος = ἡ γεμάτη κραγές ταραχή τῆς μάχης.

Στ. 43. Θυμίζει τό στ. Ν 642 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Μενέλαος
γυρνᾷ ἐξανά καί δίχως ἄγρητα τοὺς προστομάχους σμίγει.

προστομάχος: αὐτός πού πολεμᾷ στήν πρώτη γραμμῆ.

καί στή στεριά πολλά χαιρόμαστε, πού θάμα νά τά βλέπεις.
 Διπλή ζωή, διπλό βοσκοτόπο χάρισε στά βατράχια
 του Κρόνου ὁ γιός, στή γῆς πηδήματα νά κάνουν, νά δουτάνε 60
 στή λίμνη κι ἔτσι διπλομοίραστη τήν κατοικιά τους νά ἔχουν.
 Κι ἂν θές νά δεῖς, νά μάθεις, εὐκόλα κι αὐτό μπορεῖ νά γίνει.
 Πήδα στήν πλάτη μου καί κράτα με γερά, μήπως γλιστρήσεις,
 κι ἔτσι μέ τήν καρδιά σου ὀλόχαρη στ' ἄρχοντικό μου μπαίνεις.
 Ἔτσι εἶπε καί τήν πλάτη του ἔσκυψε· κι εὐθύς ἀνέβη ἐκεῖνος 65
 γύρω τά χέρια ἀλαφροδένοντας στόν τρυφερό λαιμό του.
 Χαιρόταν στήν ἀρχή γιατί ἔδλεπε τ' ἀραξοβόλια δίπλα,
 ὄνειρεμένο τό ταξίδι τους· μά ξαφνικά σάν εἶδε
 τά σκοῦρα νά τόν ζώνουν κύματα, κορόμηλο τό δάκρυ,
 κλαιγόταν, μά ἡ μετάνοια ἀνώφελη, τραβοῦσε τά μαλλιά του, 70
 τά πόδια κάτω ἀπ' τήν κοιλιά ἔσφιγγε καί μέσα του ἡ καρδιά του
 σπαρτάριζε γιατί ἦταν ἄμαθη, καί τή στεριά ποθοῦσε.
 Βαριά ἀναστέναζε καί πάγωσε τό αἶμα του ἀπ' τό φόβο.
 Σάν τό κουπί ἡ οὐρά του πίσω του μέσ στά νερά σεργνόταν,
 κι ὡς στούς θεούς ἔκανε δέηση νά βγεῖ, στεριά νά πιάσει, 75
 νερά ὀλοσκοτέινα τόν ἔλουζαν κι ὄλο ἔκραζε βοήθεια.
 Κι ἀπό τό στόμα του σάν ρήτορας αὐτό τό λόγο θγάζει:
 «Στή ράχη του ὅμοια δέν κουβάλησε τό ἐρωτικό φορτίο
 μέσ ἀπ' τό κύμα ὁ Ταῦρος φέρνοντας στήν Κρήτη τήν Εὐρώπη,
 ὡς κουβαλάει ἐμέ στό σπίτι του, στήν πλάτη του ἀπλωμένον, 80
 ὁ δάτραχος σ' ἀφρούς σηκώνοντας τό ὀλόχλωμό του σώμα».

Ξάφνου μιά νεροφίδα πρόδαλε, φριχτό καί γιά τούς δυό τους
 θέαμα· τό κεφάλι ὀρθόστητο πά στά νερά κρατοῦσε.
 Μόλις τήν εἶδε ὁ Φουσκομάγουλος, δούτηξε κι οὔτε νοιάστη
 πού ἔτσι τό σύντροφό του θά ἔφηνε ν' ἀφανιστεῖ· στής λίμνης 85
 τά δάθη χώθηκε καί γλύτωσε ἀπό τό μαῦρο χάρο.

Στ. 79. **Ταῦρος – Εὐρώπη.** Ὁ Δίας ἄρπαξε τήν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Συρίας Φοῖνικα καί, μεταμορφωμένος σέ ταῦρο, τήν ἔφερε στήν Κρήτη, περνώντας πάνω ἀπό τή θάλασσα.

Στ. 86. Παρωδία τοῦ στ. Η 254 τῆς Ἰλιάδας.

μ' αὐτός ἀνάγειρε καί γλίτωσε τοῦ ἀσβολωμένου Χάρου.

Πρόκειται γιά τόν Ἐκτορα, πού κινδύνεψε στή σύγκρουσί του μέ τόν Αἴαντα, καθώς τό κοντάρι τοῦ Αἴαντα τοῦ τρύπησε τήν ἀσπίδα.

Πετάχτη ὁ ποντικός κι ἀνάσκελα μέσ στά νερά ξαπλώθη,
 τὰ χέρια του ἔσφιγγε καί τσίριζε τό τέλος του γροικιώντας.
 Πολλές φορές στόν πάτο βούλιαξε, πολλές γοργοκλωτσώντας
 ἀπάνω ἀνέβαινε, μά ἀδύνατο τοῦ χάρου νά ξεφύγει. 90
 Μούσκεμα τὰ μαλλιά του πιότερο τό σῶμα του βαραῖναν.
 Κι ἔτσι ὅπως τὰ νερά τόν ἔπνιγαν, λέει τοῦτες τίς φοδέρεις.
 – Θά τό πληρώσεις, Φουσκομάγουλε, τό δόλιο φέροισμό σου,
 γιατί ἀπ' τό σῶμα σου μέ πέταξες σάν ναυαγό ἀπό βράχο.
 «Δέ θά ἴσουν στή στεριά, πανάθλιε, διόλου καλύτερός μου 95
 στήν πάλη, σίς γροθιές, στό τρέξιμο· μά ξεπλανεύοντάς με,
 ὕπουλα στά νερά μέ πέταξες. Τά βλέπει ὁ θεός καί κρίνει.
 Ὁ ποντικοστρατός ἐκδίκηση θά πάρει, δέ γλυτώνεις»

Πολεμικά Συμβούλια – Ἐξοπλισμοί ἀντιπάλων

Ἔτσι σάν εἶπε αὐτός ξεψύχησε στή λίμνη· μά τόν εἶδε
 ὁ Πιατογλύφτης, πού σ' ἀκρόγιαλο καθόταν καί θωροῦσε· 100
 σκούζει στριγγά κι ὅ,τι εἶδε τρέχοντας τοὺς ποντικούς μνηαί.
 Ἄγρια τοὺς ἔλιασε ὅλους μάνητα τή συμφορά σάν μάθαν.
 Τοὺς κράχτες τους ἀμέσως πρόσταξαν, πρὶν φέξει, ὅλους νά κράξουν,
 νά συναχτοῦνε σ' ἀρχοντόσπιτο τοῦ ἀρχοντα Ψωμοφάγου,
 κυροῦ τοῦ δόλιου Ψυχουλάρπαγα, π' ἀνάσκελα στή λίμνη 105
 εἶχε ἀπλωθεῖ κουφάρι πιά ἄψυχο, κι οὔτε κοντά σίς ὄχθεις
 ὁ δύστηχος, μά μεσοπέλαγα πά στά νερά πλανιόταν.
 Μέ διάση ὡς μαζωχτήκαν σύναυγα, σηκώθη πρῶτος πρῶτος,
 καημό γιομάτος γιά τό σπλάχνο του, καί λέει ὁ Ψωμοφάγος:
 – Μόλο πού ἐγώ μονάχα, φίλοι μου, πολλά κακὰ ἔχω πάθει 110
 ἀπ' τοὺς βατράχους, ὅλους πρόσβαλε τό κάμωμά τους τοῦτο.
 Δύστηχος εἶμαι ἐγώ, γιατί ἔχασα τρεῖς γιούς μου, τρεῖς λεβέντες.
 Τόν πρῶτο μου στά νύχια ἀρπάζοντας τόν ξέσκισεν ἡ γάτα,
 ἡ τρισκατάρατη βουτώντας τον ἀλάργα ἀπ' τή φωλιά του.
 Τό δεύτερο ἄνθρωποι σκληρόκαρδοι στό θάνατο τόν σύραν, 115

Στ. 108. *σύναυγα* = μέ τήν αὐγή, μόλις ξημέρωσε.

Στ. 114. *ἀλάργα* = μακριά.

μέ τά καινούρια τους τεχνάσματα, τή μηχανή ἀπό ξύλο,
 πού εἶναι γιά τά ποντίκια θάνατος καί πού τήν λέν παγίδα.
 Τόν τρίτο, πού κι ἐγώ κι ἡ μάνα του τόν εἶχαμε ἀκριβό μας,
 τόν παρασέρνει ὁ Φουσκομάγουλος καί στό θυθό τόν πνίγει.
 Ἐμπρός λοιπόν τά πολυξόμπλιαστα ζωστεῖτε τ' ἄρματά σας 120
 κι ἀρματωμένοι καταπάνω τους ἀμέσως νά ριχτοῦμε».

Ἔτσι εἶπε κι ὄλους τοὺς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά βάλουν,
 κι ἄναβε ὁ Ἄρης, πολεμόχαρος, τόν πόθο τους γιά μάχη.
 Κνημίδες πρῶτα αὐτοὶ συνταίριασαν στά δυό μεριά τους γύρω
 ἀπό χλωρά μαστοροδοῦλευτα κουκιά, πού τά τσακίσαν 125
 κι ὄλονυχτίς καλά ροκάνισαν μέ προσοχή περίσσια.

Θώρακες τεχνικά μαστόρευαν ἀπό κομμάτια δέρμα
 μιᾶς γάτας πού ἐγδαραν, κι ἀπάνω τους καλάμια πλήθος στρώσαν.
 Τοῦ λυχαριοῦ τό ἀφάλι φόρεσαν γι' ἀσπίδα· καί στό χέρι
 μακριά δελόνα τό κοντάρι τους, ὀλόχαλκο ἔργο τοῦ Ἄρη. 130
 Βάλαν καί κράνη στά μελίγγια τους τό σόφλι ἀπ' τό ρεβίθι.

Οἱ ποντικοὶ ζωστῆκαν τ' ἄρματα· μά τότε, σάν τοὺς εἶδαν,
 ἔξω ἀπ' τή λίμνη εὐθύς οἱ δάτραχοι πηδοῦν, δρομώντας φτάνουν
 σέ μιὰ ἀπλωσιά καί γιά τόν πόλεμο συμβούλιο συγκαλοῦνε.
 Κι ὡς στ' ἀναπάντεχο ξεσήκωμα πασχίζαν ἄκρη νά ἔβρουν, 135
 ἦρθε κοντά τους ἕνας κήρυκας, ραβδί στό χέρι ἐκράτει,
 τοῦ Τυρογλύφτη τοῦ τρανόκαρδου τό τέκνο, ὁ Χυτροβούτας
 καί τοῦ πολέμου μαῦρο μήνυμα μὴνᾶει μ' αὐτά τά λόγια:

– Οἱ ποντικοὶ σέ σᾶς, ὦ δάτραχοι, μέ στεῖλαν μέ φοβέρες,
 ζητοῦν ν' ἀρματωθεῖτε, πόλεμος θ' ἀρχίσει κι ἄγρια μάχη. 140
 Γιατί εἶδαν πού τόν Ψιχουλάρπαγα τόν ἐπνίξε στή λίμνη
 ὁ ρήγας σας ὁ Φουσκομάγουλος. Ἐμπρός λοιπόν γιά μάχη
 ὅσοι ἀντρειωμένοι μέσ στους δάτραχους λογιοῦνται παλικάρια.

Στ. 120. **πολυξόμπλιαστα** = ὀλοστόλιστα, πλουμιστά.

Στ. 124. Καί στήν Ἰλιάδα ὁ Πάρις (Γ 330), ὁ Πάτροκλος (Π 131) καί ὁ Ἀχιλλέας (Τ 369), καθώς ὁ καθέννας τους ἀρματώνεται.

καί πρῶτα γύρω στ' ἀντικνήμια του περνᾶ κνημίδες ὄριες.

Στ. 129. **τοῦ λ. τό ἀφάλι** = τό κεντρικό μέρος τοῦ λυχαριοῦ.

Στ. 133. **δρομώντας** = τρέχοντας.

Στ. 135 **ἄκρη νά ἔβρουν** = νά βροῦν ἐξηγήση, νά καταλάβουν.

Στ. 143. **λογιοῦνται** = λογαριάζονται, τοὺς θεωροῦν.

Μίλησε ὀρθά, κοφτά, ξεκάθαρα· κι οἱ λόγοι του ἀκουστήκαν
 σ' ἄλλους, κι οἱ δάτραχοι ταράχτηκε ἡ περήφανη ψυχὴ τους. 145
 Κατάκριναν τό Φουσκομάγουλο, κι αὐτὸς σηκώθη κι εἶπε:
 – Φίλοι μου, ἐγὼ δέν τόν θανάτωσα τόν ποντικό, κι οὔτε εἶδα
 τό πῶς ἐχάθη· ἀτός του πνίγηκε παίζοντας πλάι στή λίμνη
 σάν δάτραχος κολύμπι θέλοντας νά κάνει· καί νά τώρα,
 σ' ἐμέ τά ρίχνουν, πού δέν ἔφταιξα, οἱ παμπόνηροι· μά ἔλατε, 150
 νά θροῦμε τρόπο ν' ἀφανίσουμε τά δολερά ποντίκια.
 Λοιπόν ἐγὼ θά πῶ τή γνώμη μου, σάν πιό σωστό ποιό κρίνω.
 Ὅλοι μας τ' ἄρματα ν' ἀρπάξουμε καί νά παραταχτοῦμε
 στίς ὄχθες δίπλα, ἐκεῖ πού ἀπότομος κι ὄλο γκρεμούς ὁ τόπος.
 Καί σάν κινήσουν καταπάνω μας καί κάνουν τό γιουρούσι, 155
 ἀπό τά κράνη τους ἀδράχνοντας τόν κάθε ὄχτρό, σάν φτάσει
 μπροστά μας, ἴσια νά τούς σπρώξουμε μαζί μ' αὐτά στή λίμνη.
 Ἐκεῖ στά σίγουρα τούς πνίγουμε, δέν ξέρουν καί κολύμπι,
 καί τό ποντικοκτόνο τρόπαιό μας θά στήσουμε, ὦ χαρά μας!
 Ἔτσι εἶπε κι ὄλους τούς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά βάλουν. 160
 Μέ φύλλα ἀπό μολόχες σκέπασαν τά πόδια γύρω γύρω,
 θώρακες φόρεσαν ἀπ' ὄμορφα χλωρά κοκκινογούλια,
 μέ μαστοριά ἀπό λαχανόφυλλα συνταίριασαν ἀσπίδες,
 βουρλο μακρὺ καί μυτερό ἄρμωσε καθένας τους γιά δόρυ,
 καί μέ μικρῶν σαλιάγκων καύκαλα σκεπάσαν τά κεφάλια. 165
 Ἄρματωμένοι παρατάχτηκαν πλάι στίς ψηλές τίς ὄχθες,
 κουνώντας τά κοντάρια· γέμισε πολέμου ὄρμη ἡ ψυχὴ τους.

Στ. 148. **ἀτός του** = μόνος του.

Στ. 152. Συχνά στήν Ἰλιάδα, σέ σημαντικές συσκέψεις, συναντοῦμε τό στίχο:

Λοιπὸν ἀκούστε τί μοῦ εἰκάζεται τό πιό σωστό πῶς εἶναι...

(Π.χ. τόν λέει ὁ Νέστορας (I 103), ὁ Ἀχιλλέας (I 314) καί ὁ Πολυδάμας (N 735).

Στ. 155. **γιουρούσι** = ὀρμητικὴ ἐπίθεση.

Στ. 166-67. Μέ ὄμοιο τρόπο περιγράφεται ἡ μονομαχία ἀνάμεσα στόν Πάρη καί τό Μενέλαο στούς στ. Γ 344 – 45 τῆς Ἰλιάδας:

*Κι ἐκεῖνοι ἐστάθησαν σιμώνοντας στό μετρημένο ἄλῶνι
 γοργοκουνώντας τά κοντάρια τους ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου μέ λύσσα.*

Συνέλευση τῶν θεῶν

Κι ὁ Δίας τότε σὸν ἀστρόσπαρτο οὐρανὸ τούς θεοὺς συνάζει,
 τούς ἔδειξε τό πλήθος τ' ἄρματα, τούς μαχητές τούς γαύρους,
 πολλούς, ψηλόκορμους, μέ δόρατα μακριά, θαρρεῖς ἀσκέρι 170
 Κενταύρων, πού γιά μάχη κίνησε, θαρρεῖς στρατός Γιγάντων,
 καί μέ γλυκὸ ρωτάει χαμόγελο: – Ποιοὶ θά βοηθεῖστε τώρα
 βατράχια γιά ποντίκια; Κι ὕστερα στήν Ἴαθηνᾶ γυρίζει:
 Τούς ποντικούς ἀλήθεια, κόρη μου, θά τρέξεις νά συνδράμεις;
 Ὅλοι τοὺς στό ναὸ σου ὀλόγυρα χοροπηδοῦν ὀλοένα, 175
 τὴν κνίσσα ὀσμίζονται καί χαίρονται φαγιά λογιῶ λογιῶνε.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιὸς ἐμίλησε· κι ἡ Ἴαθηνᾶ ἀποκρίθη.
 – Πατέρα, τά ποντίκια ἀδύνατο ποτέ νά τά δοηθῆσω,
 κι ἄς κινδυνεύουν, γιατί μοῦ ἴκαναν πολλές ζημιές ὡς τώρα,
 καταρημάζοντας τά στέμματα, τῶν λυχναριῶν τό λάδι. 180
 Καί πῖο πολὺ ἡ καρδιά μου σπάρραξε γιά τοῦτο πού σακρῶσαν.
 Τόν πέπλο μου τόν καταρήμαξαν, πού γνέθοντας ἀτή μου
 μακρὺ στημόνι μέ λεπτή κλωστή τόν ὕφανα μέ κόπο,
 κι ὀλοῦθε τρύπες μοῦ τόν γέμισαν· κι ὁ μᾶστορης πού μοῦ ἦρθε,
 γιά νά τόν φκιάσει πῆρε διάφορο· γι' ἀθάνατους φριχτὸ ἴαι, 185
 ἔγνεσα δανεικά κι ἀδύνατο τά δανεικά νά δώσω.
 Μά μήτε τούς βατράχους θά ἴθελαι νά τρέξω νά συνδράμω·
 γιατί κι αὐτοὶ εἶναι κουφιοκέφαλοι· ἔτσι, προχτές ἀκόμα,

Στ. 169. **γαῦρος** = ὀρηκτικός, ἄγιος καί περήφανος.

Στ. 171. **Κενταύρων**. Ἡ μυθολογία ἀναφέρει πολλές σκληρές μάχες τῶν Κενταύρων καί ἰδιαίτερα τὴ μάχη μέ τούς Λαπίθες, στὴ Θεσσαλία, ὅπου ὀμως νικήθηκαν.

Στ. 176. **κνίσσα** = ἡ μυρωδιά πού ἀνέβαινε ἀπὸ τά ζῶα τῆς θυσίας.

Στ. 180. Τά **στέμματα** ἦταν λατρευτικά σύμβολα ἀπὸ κλαδιά δεμένα μέ ταινία ἀπὸ λευκὸ μαλλί. Οἱ **λύχνοι** ἦταν στρογγυλά ἀγγεῖα, πού τά γέμιζαν μέ λάδι· εἶχαν μιά ἢ περισσότερες προεξοχές, ἀπ' ὅπου ἔβγαῖνε τό φῖτλι. Τούς χρησιμοποιοῦσαν γιά φωτισμό.

Στ. 182. Παρωδία τῶν στ. Ε 734 – 735 καί Θ 385 – 386 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν πέπλο τῆς Ἰαθηνᾶς:

*Καί τό ἀγανὸ μαντὶ τῆς ἔθγαλε στό πατρικὸ παλάτι,
 τό πλουμιστὸ, πού ἀτή τῆς ὕφανε μέ τά δικά τῆς χέρια.*

Στ. 183. **στημόνι** = τά νήματα στὸν ἴστό τοῦ ἀργαλειοῦ, πού ἀνάμεσά τους μπαίνει τό ὕφάδι.

Στ. 185. **διάφορο** = κέρδος, τόκος.

καθώς γυροῦσα ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ κατακουρασμένη
 ὕπνο ποθοῦσα, αὐτοὶ δέ μ' ἄφησαν μὲ τὰ κροάσματά τους 190
 νὰ κλείσω μιά στιγμή τὰ μάτια μου· ξάπλωσα δίχως ὕπνο,
 μὲ πονοκέφαλο, ὥσπου λάλησε κι ὁ κόκορας. Μὰ ἔλατε
 μακριὰ ἀπ' τὸν πόλεμο νὰ μείνουμε, νὰ μὴν τοὺς δοηθᾶμε,
 μήπως λαδώσει καὶ κανέναν σας τὸ σουβλερὸ κοντάρι
 Γιατί καὶ μὲ θεὸ τὰ βάζουνε, ἄν ἔρθει ἀντίμαχός τους. 195
 Μόνο ἀπ' τὸν οὐρανὸ ἄς χαιρόμαστε θεωρώντας τὴν ἀμάχη.
 Ἔτσι εἶπε· κι ἄκουσαν τὰ λόγια τῆς οἱ ἀθάνατοι καὶ πάλι
 ὅλοι τους σ' ἓνα δῶμα μῆχανε νὰ κάνουνε σεργιάνι.

Ἡ φοινικὴ μάχη

Καὶ τότε σάλπιγγες ἀρπάζοντας στά χέρια τὰ κουνούπια
 τὸ φοβερὸ τῆς μάχης σάλπισμα σαλπίσαν· κι ἀπ' τὰ οὐράνια 200
 τοῦ Κρόνου ὁ γιὸς ὁ Δίας ἐβρόντησε, σημάδι τοῦ πολέμου.
 Μὲ δόρυ πρῶτος ὁ Βροντόλαλος χτυπᾷ τὸν Ἄντρογλύφτη
 μὲς στοὺς προμάχους στό κατώκοιλο καὶ τοῦ τρυπάει τὸ σκάτι.
 Μπροῦντα αὐτὸς σωριάστη, γέμισε ἢ λεπτὴ του χαίτη σκόνη.
 Μὲ βρόντο πέφτει κι ἀπὸ πάνω του βροντῆξαν τ' ἄρματά του. 205
 Κι ὁ Τρυποφράκτης τότε χτύπησε καὶ τὸ βαρὺ κοντάρι
 στό στήθος τοῦ Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αὐτὸς καὶ μαῦρος
 χάρος τὸν βρῆκε, κι ἀπ' τὸ σῶμα του μακριὰ πετάει ἢ ψυχὴ του.
 Τὸν Παντζιροῦ χτυπᾷ κατάστηθα, σκοτώνει ὁ Χυτροδούτας.

Στ. 197. Παρωδία τῆς ὁμίλιας τοῦ Πριάμου στοὺς Τρῶες (Ἰλιάδα, Η 379):

Εἶπε, κι αὐτοὶ γρικώντας, πρόθυμα συνάκουσαν τὸ λόγο

Στ. 203. **στό κατώκοιλο** = κάτω ἀπὸ τὸν ἀφάλο.

Στ. 204. Παρωδία τῆς ἀριστείας τοῦ Πατρόκλου (Ἰλιάδα, Π 310 – 11 καὶ 413 – 14),
 ὅπου ὁ ἀντίπαλός του

...κι ἔπεσε τὰ μπρούντα στό χῶμα

Στ. 205. Συχνότατα στὴν Ἰλιάδα ἢ πῶσθε ἑνὸς σημαντικοῦ ἥρωα περιγράφεται μὲ
 τὸν ἴδιο στίχο:

Βαρὺς σωριάστη κι ἀπὸ πάνω του βροντῆξαν τ' ἄρματά του
 (Ἰλιάδα Δ 504, Ε 42, 540 κτλ.)

Στ. 208. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν Πατρόκλο (Ἰλιάδα Π 856) καὶ μὲ τὸν Ἔκτορα
 (Χ 362), πού ξεψυχώντας

κι ἀπ' τὸ κορμὴ ἢ ψυχὴ του ἐπέταξε νὰ κατεβεῖ στὸν Ἄδη

Τόν Φωνακλᾶ στό κατωκοίλι του χτυπάει ὁ Ψωμοφάχτης, 210
 σωριάστη ἴπιστομα, ἀπ' τὰ μέλη του μακριά πετάει ἡ ψυχὴ του.
 Τόν Φωνακλᾶ σάν εἶδε ὁπού ὄσθινε, χυμᾶ ὁ Βαλτίσιος, τρέχει,
 τόν Τρυποφράκτη φτάνει, τόν χτυπᾶ, στό σβέροκο τόν πληγώνει.
 Βλέπει ὁ Βασιλικιώτης, θύμωσε, καί στό Βαλτίσιο μῆγει
 καλάμι σουβλερό καί τ' ἄφησε μπηγμένο· κι ὡς τοὺς εἶδε, 215
 μέ τό λαμπρό του τόν σημάδεψε κοντάρι κι ὁ Ἄντρογλύφτης
 καί τόν καρφώνει, δέν ἀστόχησε, στό σκώτι· μά σάν εἶδε
 τό Ριζοφάγο, πού γοργόφευγε, τόν κυνηγáει στίς ὄχθες,
 καί μήτε ἐκεῖ τόν ἀπαράτησε, τοῦ ρίχνει, πέφτει ἐκείνος
 κάτω καί δέ ματασηκώθηκε καί μέ τό σκοῦρο του αἶμα 220
 δάφτηκε ἡ λίμνη· στήν ἀκρογιαλιά μακρὺς, φαρδὺς ξαπλώθη
 κι ἀπάνω στ' ἄντερά του πήδαγε καί στά παχιά λαγόνια.
 Στήν ὄχθη κι ὁ Λιμνιώτης σκύλεψε νεκρὸ τόν Τυροφάγο.
 Τόν Τσικνογλύφτη σάν ἀντίκρουσε, μέ τρομό ὁ Καλαμιώτης
 πέταξε τήν ἀσπίδα, πήδηξε καί χώθηκε στή λίμνη. 225
 Προβάλλει ὁ Λασποσπίτης ὁ ἄψεγος, τόν Σαπουναῖ σκοτώνει.
 Κι ὁ Νεροροῦφας ἐθανάτωσε τό Ρήγα Παστρουμάδη,
 τρανή πετώντας στό κεφάλι του κοτρώνα· τά μυαλά του
 χύθηκαν ἀπό τά ρουθούνια του κι ἡ γῆς ἐγέμισε αἶμα.

Στ. 211. Ἔτσι πεθαίνει καί ὁ Σκαμάντριος ἀπὸ τό χτύπημα τοῦ Μενέλαου (Ἰλιάδα Ε 58): *Πίστομα πέφτει κι ἀπὸ πάνω τον θροντήξαν τ' ἄματά του.*

Στ. 216. Τό λαμπρό κοντάρι τοῦ Ἄντρογλύφτη θυμίζει τὸ «λιόφωτο κοντάρι» (Ἰλιάδα, Δ 496 κτλ.) καί τὸ «ἀστραφερό κοντάρι» (Ἰλ. Π 284) τοῦ Ὀδυσσεά, τοῦ Αἴαντα καί τοῦ Πάτροκλου.

Στ. 219. Σέ πολεμικὴ μανία ὁ Ἄντρογλύφτης συναγωνίζεται τόν Ἐκτορα, στή μονομαχία του μέ τόν Αἴαντα (Ἰλιάδα Η 263):
μά κι ἔτσι ὁ κρανοσειστής Ἐχτορας δέν παρατάει τό ἀπάλε

Στ. 222. Ὁ σπαραγμὸς τοῦ Πολύδωρου, πού ἦταν στερονοπαίδι τοῦ Πριάμου, καθώς τόν τρύπησε ὁ Ἀχιλλεὺς μέ τό κοντάρι του (Ἰλιάδα, Υ 420) περιγράφεται μέ παρόμοιο στίχο:

κι ὡς ἐσωριάστη, πάνω του κρατοῦσε τ' ἄντερά του

Στ. 223. *σκύλεψε* = τοῦ πήρε τὰ ὄπλα.

Στ. 226. *ἄψεγος* = τέλειος, ὑπέροχος.

Στ. 228. Παρωδία τῶν στ. Π 577 – 78 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου τόν Ἐπειεῖα τόν θροῖζει μέ λιθάρι στήν κεφαλὴ του ὁ μέγας Ἐχτορας
Στὴ συνέχεια παρωδεῖται ἡ φοιρητὴ εἰκόνα πού συναντᾶμε δύο φορές στήν Ἰλιάδα (Λ 97 – 98 καί Μ 185 – 186):

τά μυαλά του / χύθηκαν ἀπὸ τά ρουθούνια του, κι ἡ γῆς ἐγέμισε αἶμα

"Όμως κι ὁ Πιατογλύφτης σκότωσε τὸν ἄξιο Λασποσπίτη 230
 μέ τό κοντάρι ὀρμώντας· σκέπασε τὰ μάτια του σκοτάδι.
 Τὸν εἶδε ὁ Πρασομούρης, τοῦ ἄδραξε τό πόδι, μέσ στή λίμνη
 τὸν σέρνει, τό λαϊμό πατώντας του μέσ στά νερά τὸν πνίγει.
 Νεκρό τό φίλο ὁ Ψιχουλάρπαγας διαφέντευε, καί ρίχνει
 τοῦ Πρασομούρη στό κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τό σκῶτι· 235
 μπροστά του ἐκεῖνος ἐσωριάστηκε, στόν Ἄδη πάει ἡ ψυχὴ του.
 Τούς εἶδε ὁ Λαχανᾶς κι ἀδράχοντας μιά φούχτα λάσπη ρίχνει
 στόν Ψιχουλάρπαγα, στά μοῦτρα του, πῶς δέν στραβώθη, ἀλήθεια!
 Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἄδραξε μέ τό χοντρό του χέρι
 κοτρώνα ἀσήκωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω, 240
 τὴ σφεντοντάει, χτυπᾶ στά γόνατα τό Λαχανᾶ, τοῦ σπάζει
 τό πόδι τό δεξι κι ἀνάσκελα στή σκόνη αὐτός σωριάστη.
 "Όμως εὐθύς ἀπάνω του ὀρμησε γιά γδικιωμό ὁ Σκουξιάρης,
 χτυπάει, στόν ἀφαλό τὸν πέτυχε· κι ὄλο του τό κοντάρι
 χῶθηκε στήν κοιλιὰ καί χύθηκαν στή γῆ τὰ σπλάχνα του ὄλα 245
 γύρω ἀπό τό κοντάρι, ὡς τό ἔσερνε μέ τό χοντρό του χέρι.
 Τὸν εἶδε ὁ Τρυποφράκτης πού ἔστεκε στοῦ ποταμοῦ τίς ὄχθες,
 καί κούτσα κούτσα ἀπό τὸν πόλεμο τό σκάζει· στά χαντάκια
 πηδαίει καί τρομαγμένοι πάσκιζε τοῦ χάρου νά ξεφύγει.
 Στερνά ἀπ' τὴ λίμνη ὁ Φουσκομάγουλος προβάλλει τρομαγμέ-
 νος. 250

Στ. 231. Ὁ θάνατος τοῦ Λασποσπίτη περιγράφεται μέ τὰ ἴδια λόγια πού στήν Ἰλιάδα
 ἀναφέρονται στό θάνατο ὀνομαστών ἡρώων, ὅπως π.χ. Ε 310: *καί τοῦ σκέ-
 πασε μαύρη νηχιά τὰ μάτια*

Στ. 234. **διαφεντεύω** = προστατεύω, ὑπερασπίζω.

Στ. 236. Ὅπως καί οἱ ψυχές τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδας:
κι ἔστειλε στόν Ἄδη τίς ψυχές τους (Η 330)

Στ. 239-240. Ὁ Ψιχουλάρπαγας συναγωνίζεται τὸν Ἔκτορα (Ἰλιάδα, Η 264 – 65):
*Μόνο πισώγυρε, κι ἀρπάζοντας μέ τό χοντρό τον χέρι
 μιάν πέτρα ἀπό τὴ γῆ θεόρατη κι ἀγκαθωτὴ καί μαύρη...*
 γιά νά χτυπήσει τὸν Αἴαντα, ἢ τὴν Ἄθηνᾶ (Φ 403 – 404), πού μέ τὸν ἴδιο
 τρόπο ρίχνει κάτω τό θεό Ἄρη.

Στ. 242. Παρωδία τῶν στ. Ν 548 – 49 καί Π 469 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου:
...τ' ἀνάσκελα στή σκόνη αὐτός ἐστρώθη

Στ. 248. Τό πάθημα τοῦ Τρυποφράκτη μᾶς φέρνει στό νοῦ τὸν Ὀδυσσεᾶ καί τὸν
 Διομήδη (Τ 47 – 48) πού
...τρανοὶ πολέμαρχοι, κονταίνοντας πηγαίναν...

Τόν εἶδε ὁ Ψωμοφάγος, τοῦ ῥιξε, στό πόδι τόν πληγώνει.
 Τόν βλέπει ὁ Πρασομούρης πού ἔπεφτε λιπόθυμος, καί τρέχει
 μπροστά, τό σουβλερό κοντάρι του στόν Ψωμοφάγο ρίχνει·
 μά δέν τρυπάει ἡ ἀσπίδα, κράτησε τοῦ κονταριοῦ τή μύτη·
 μήτε τό φουντωτό τετράχυτρο χωρίς πεγάδι κράνος 255
 ὁ ἔξοχος Ριγανάτος πέτυχε, πού φάνταζε ὁ ἴδιος ὁ Ἄρης,
 τό πρώτο μέσ στό βατραχόστρατο παράξιο παλικάρι.
 Κι ὁ Ψωμοφάγος πάλι χύμηξε· κι ὁ ρήγας τῶν βατραχῶν
 στούς γαύρους μαχητές δέν ἄντεξε, θαθιά στή λίμνη ἐχώθη.
 Μέσα στούς ποντικούς ξεχώριζεν ὁ Κομματᾶς, λεβέντης, 260
 γιος τοῦ Ροκάνα τοῦ ἀπεγάδιαστου, τοῦ Ψωμοκνηγάρη·
 στό σπίτι ὁ κύρης παρακάλεσε τό γιό νά μπεῖ στή μάχη·
 κι αὐτός μ' ἀφανισμό φοβέριζε τό γένος τῶν βατραχῶν.
 Μ' ἀντρεία περίσσια ὀμπρός τους στάθηκε διψώντας ἄγρια μάχη.
 Στή μέση ἓνα καρῦδι χώρισε, τό κάνει δυό κομματία 265
 καί τ' ἄδεια τόφλια του τά φόρεσε γι' ἄρματωσιά στά χέρια.
 Τρόμαξαν τά βατράχια κι ὅλα τους γοργά στή λίμνη τρέχουν.
 Καί σίγουρα θά τά ξεκληρίζε, περίσσια ἡ δύναμή του,
 ἄν τῶν θεῶν εὐθύς δέν τό ἴνωθε κι ἀνθρώπων ὁ πατέρας.

Στ. 254. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ψωμοφάγου ἔχει τήν ἀντοχή τῆς ἀσπίδας τοῦ Μενέλαου
 (Γ 348) καί τοῦ Αἴαντα (Η 259):

μά δέν τήν τρύπησε, τί ἐστράβωσε τοῦ κονταριοῦ του ἡ μύτη.

Στ. 255. **τετράχυτρο** = κατασκευασμένο ἀπό τέσσερες χύτρες.

Στ. 268. **ξεκληρίζω** = ἐξαφανίζω, ἐξοντώνω.

Στ. 269. Παρωδία τῆς σκηνῆς τῆς Ἰλιάδας (Θ132), στήν ὁποία ὁ Δίας, γιά νά σώσει
 τοὺς Τρῶες ρίχνει τό ἀστροπελέκι μπροστά στό ἄρμα τοῦ Διομήδη, γιά νά
 τοῦ κόψει τή μανιασμένη ὀρμη. Ὁ δημηρικός στίχος:
ἄν δέν τοὺς θῶραε τῶν ἀθάνατων καί τῶν θνητῶν ὁ κύρης

Στ. 270. Τόν ἴδιο οἶκτο ἐκφράζει ὁ Δίας καί γιά τόν πόνο τοῦ Ἀχιλλέα καί τῶν
 Ἀχαιῶν γύρω ἀπό τό πτώμα τοῦ Πάτροκλου (Τ 340):
κι ὁ γιός τοῦ Κρόνου, ὡς εἶδε πού κλαιγαν, ἐψυχοπόνεσέ τους.

Ἐπέμβαση τοῦ Δία – Ἡ πολύνεκρη μάχη παίρνει τέλος

Σάν εἶδε τοὺς βατράχους πού ἔσθηναν, σπλαχνίστη ὁ γιός
 τοῦ Κρόνου, 270
 κι ἀρογκουνώντας τό κεφάλι του τά λόγια τοῦτα κρένει:
 – Ἄλί, τρανό κακό τά μάτια μου θωροῦν, τρανή λαχτάρα·
 τρέμω καθώς στή λίμνη μ' ἄρματα τόν Κομματᾶ ξανοίγω
 στό βατραχόστρατο νά χύνεται· καθόλου μὴν ἀργεῖτε,
 τήν Ἄθηνᾶ τήν πολεμόχαρη νά στείλουμε ἢ τόν Ἄρη, 275
 νά τόν κρατήσουν ἀπ' τόν πόλεμο μακριά, κι ἄς μὴν κρατιέται.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἐμίλησε· καί τοῦ ἀποκριθῆ ὁ Ἄρης.
 – Τῆς Ἄθηνᾶς πιά τώρα ἡ δύναμη καί τοῦ Ἄρη, γιέ τοῦ Κρόνου,
 δέν τό μποροῦν τόν ἀφευχτο ὄλεθρο νά διώξουν τῶν βατράχων.
 Γι' αὐτό νά τοὺς συνδράμουμε ὄλοι μας· ἢ τό δικό σου τό ὄπλο 280
 θρόνιατο, πού Τιτάνες ρήμαξε κι ἔργα τρανά τελειώνει.
 Κι ὡς ἀστραπόκαιψες τόν ἄσεβο τόν Καπανέα, τό γαῦρο,
 καί τόν τρανό τόν Ἐγκελάδοντα κι ἄγριες φυλές Γιγάντων,
 ἔτσι καθέναν πού εἶναι ἀκράτητος θά τόν καταδαμάσεις.
 Ἔτσι εἶπε αὐτός· καί τ' ἀστροπέλεκο τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἀρ-
 πάξει. 285
 Πρῶτα μπουμπούνισε, τόν Ὀλυμπο τόν ἀψηλό τραντάζει,

Στ. 272. Μὲ τό σίχο

Ἦχου, τί θάμα αὐτό κι ἀντίθαμα τά μάτια μου πού βλέπουν

ἐκφράζουν τή μεγάλη τους ἐκπλήξη στήν Ἰλιάδα ὁ Ποσειδώνας (Ν 99) ὁ
 Θόας (Ο 286), καί ὁ Ἀχιλλέας (Υ 344 καί Φ 54).

Στ. 273 **ξανοίγω** = βλέπω.

Στ. 281. **Τιτάνες**: Οἱ Τιτάνες ἦταν γιοί τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς, ἀδέρφια τοῦ Κρό-
 νου, πού τοὺς ἔριξε ὁ πατέρας τους στά ἔγκατα τῆς γῆς. Ὁ Δίας, ὅταν πῆρε
 τήν ἐξουσία ἀπό τόν πατέρα του τόν Κρόνο, γιά νά τή στερεώσει, ἀναγκά-
 στηκε νά πολεμήσει μέ τοὺς Τιτάνες, πού, ἐνῶ τοὺς εἶχε ἀπελευθερώσει,
 στράφηκαν ἐναντίον του. Τελικά τοὺς ἐξόντωσε ὕστερα ἀπό φοβερή μάχη,
 τήν Τιτανομαχία, βοηθούμενος ἀπό τοὺς Ἐκατόγχειρες καί τοὺς Κύκλωπες,
 πού του πρόσφεραν τή θρονιή, τήν ἀστραπή καί τόν κεραυνό.

Στ. 282. **τόν Καπανέα**: ὁ Καπανέας ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς ἐπτὰ ἀρχηγούς τῶν Ἀργείων
 πού ἔκαναν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Θηβῶν βοηθώντας τόν Πολυεΐχη
 κατά τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ Ἐτεοκλή. Τήν ὥρα πού ὁ Καπανέας ἔβαζε τή
 σκάλα καί ἐτοιμαζόταν νά πηδήσει πάνω ἀπό τά τείχη τῶν Θηβῶν, κεραυ-
 νοβολήθηκε ἀπό τό Δία καί γκρεμίστηκε.

Στ. 283. Τόν **Ἐγκελάδοντα**. Βλ. τή σημείωση τοῦ σίχου. 7

κι εὐθύς μετά στροιφογυρίζοντας τό τρομερό του τό ὄπλο
 τό σφεντονάει, κι ἐκεῖνο πέταξε ἀπ' τοῦ βασιλιᾶ τό χέρι·
 κι ὡς ἔπεφτε ἀπ' τό φόβο ζάρωσαν βατράχια καί ποντίκια.
 Μά κι ἔτσι οἱ ποντικοί δέν ἔπαυαν τή μάχη, κι εἶχαν τώρα 290
 πλιότερη ἐλπίδα πῶς θά κούρσευαν τούς μαχητές βατραχούς,
 ἄν ἀπ' τόν Ὀλυμπο θωρώντας τους δέν τούς ψυχοπονοῦσε
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, πού εὐθύς τούς ἔστειλε βοηθοῦς νά τούς γλυ-
 τώσουν.

Μακροχειλάτα ξάφνον πρόβαλαν, μ' ἀρματωσιά στή ράχη,
 λοξοπερπάτητα, στραβοκόρμα, μέ ψαλιδένιο στόμα, 295
 σκληρά, πλακουτσωτά ὄλο κόκκαλα, μ' ἀστραφτερούς τούς ὠμους,
 μακρόνυχα καί στραβοπόδαρα, μέ μάτια μπρός στό στήθος,
 μ' ὀχτώ ποδάρια καί δικέφαλα, κουλᾶ, καί πού καθούρια
 τά λέν, καί μέ τά στόματα ἔκοδαν τῶν ποντικῶν τά πόδια,
 τά χέρια, τίς οὐρές, κι ἀπάνω τους στραβῶναν τά κοντάρια. 300
 Τρομάζουν τότε οἱ φοβιτσιάρηδες οἱ ποντικοί, τό βάζουν
 στά πόδια κι ἄλλο πιά δέν ἄντεξαν· βασίλευε πιά ὁ ἥλιος,
 κι ἔπαψε ὁ πόλεμος, πού κράτησε μονάχα μίαν ἡμέρα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδας πού παραθέσαμε στίς Σημειώσεις προέρχονται ἀπό τή μετάφραση τῶν Ν. Καζαντζάκη – Ἰ. Θ. Κακριδῆ.

Β΄

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Ο Ησίοδος γεννήθηκε στην Σικανόνη, κοντά στην Αθήνα, περίπου το 650 π.Χ. Ο πατέρας του ονομαζόταν Ακταίος. Ο Ησίοδος έζησε στην πατρίδα του μέχρι την ηλικία των 20 ετών, όταν πήγε στην Κόρινθο, όπου έμεινε για 12 χρόνια. Μετά από αυτό επέστρεψε στην Αθήνα, όπου ζούσε μέχρι τον θάνατό του, ο οποίος συνέβη περίπου το 570 π.Χ. Ο Ησίοδος ήταν ένας πολύ παρατηρητικός άνθρωπος, ο οποίος παρατήρησε και περιέγραψε με μεγάλη ακρίβεια τα φαινόμενα της φύσης, της ζωής των ζώων και των ανθρώπων.

Με το "Εργα και Ημέραι" ο Ησίοδος περιγράφει με μεγάλη ακρίβεια τις εποχές του έτους και τον τρόπο που οι άνθρωποι πρέπει να συμπεριφέρονται σε αυτές. Το έργο του είναι ένας πολύτιμος οδηγός για τους αγρότες, αλλά και για όλους τους ανθρώπους. Ο Ησίοδος περιγράφει με μεγάλη ακρίβεια τις εποχές του έτους, τον τρόπο που οι άνθρωποι πρέπει να συμπεριφέρονται σε αυτές, και τον τρόπο που οι άνθρωποι πρέπει να ζουν. Το έργο του είναι ένας πολύτιμος οδηγός για τους αγρότες, αλλά και για όλους τους ανθρώπους. Ο Ησίοδος περιγράφει με μεγάλη ακρίβεια τις εποχές του έτους, τον τρόπο που οι άνθρωποι πρέπει να συμπεριφέρονται σε αυτές, και τον τρόπο που οι άνθρωποι πρέπει να ζουν. Το έργο του είναι ένας πολύτιμος οδηγός για τους αγρότες, αλλά και για όλους τους ανθρώπους.

Κατά την διάρκεια της προηγούμενης χρονιάς, η ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΕΠΕΚΕ) της ΓΕΩΠ. Α.Ε. πραγματοποίησε με επιτυχία το έργο της, με την βοήθεια των συνεργαζόμενων φορέων και των μελών της. Η ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΕΠΕΚΕ) της ΓΕΩΠ. Α.Ε. πραγματοποίησε με επιτυχία το έργο της, με την βοήθεια των συνεργαζόμενων φορέων και των μελών της.

Μεταξύ των έργων που πραγματοποιήθηκαν, είναι η μελέτη της δυνατότητας εφαρμογής της τεχνολογίας της βιοτεχνολογίας στην καλλιέργεια των φυτών. Η μελέτη αυτή πραγματοποιήθηκε με την βοήθεια των συνεργαζόμενων φορέων και των μελών της. Η μελέτη αυτή πραγματοποιήθηκε με την βοήθεια των συνεργαζόμενων φορέων και των μελών της.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΩΣ: Η σειρά της Βιβλίου από τον εκδοτικό οίκο Συμμετοχική Εκδοτική και η μεταφράση των Ν. Καζαντζάκη - Γ. Ο. Κορνήσιου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.— Τό Διδακτικό ἔπος.

Ὅταν ἀφήσουμε τὰ ποιήματα τοῦ Ὅμηρου καί πᾶμε στά ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου, νιώθουμε ὅτι βρισκόμαστε σέ ἄλλον κόσμο. Πρόκειται γιά τόν κόσμο τοῦ Διδακτικοῦ ἔπους. Ἀντίθετα ἀπό τό Ἡρωικό ἔπος, πού μᾶς μιλοῦσε γιά ἓνα πολύ μακρινό παρελθόν, τό Διδακτικό ἀγγίζει τό παρόν καί καταπιάνεται μέ τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου στή σχέση του μέ τήν κοινωνία.

Μέ τό Ἡρωικό ἔπος ὁ λαός μας ἔχει τραγουδήσει τούς πιά ἀρχαίους ἀγῶνες πού ὁ ἴδιος ἔκανε, γιά νά στεριώσει πάνω στή γῆ του καί νά δημιουργήσει τόν πολιτισμό του. Μέ τό Διδακτικό ἔπος ὁ λαός μας, σέ ὠριμότερη φάση τῆς ιστορικῆς ζωῆς του, μελετᾷ τόν ἴδιο τόν πολιτισμό του. Μέ τό Ἡρωικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος θαυμασμό καί λατρεία γιά τὰ πιά δυνατά καί τὰ πιά ἔξυπνα παλληκάρια του, ὅπως καί γιά τίς πιά ὁμορφες καί ἄξιες γυναῖκες του, εἶχε τραγουδήσει τίς περιπέτειες καί τὰ κατορθώματά τους καί τὰ ἔκανε ξακουστά σ' ὅλο τόν κόσμο καί ἀλησμόνητα γιά πάντα. Μέ τό Διδακτικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος πίστη στήν πνευματική ὑπεροχή του καί μέ ὁρμή γιά δημιουργία ἀποτυπώνει τίς ιδέες του γιά τή ζωή καί τίς ἀξίες της καί προβάλλει τή σοφία του ἀπό τίς ιστορικές ἐμπειρίες του. Ἔτσι, ἂν τό Ἡρωικό εἶναι τό ἔπος τοῦ πολέμου καί τῆς περιπέτειας, τό Διδακτικό εἶναι τό ἔπος τῆς εἰρήνης καί τοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τό Ἡρωικό ἔπος εἶναι δεμένο τό ὄνομα τοῦ Ὅμηρου· μέ τό Διδακτικό τό ὄνομα τοῦ Ἡσιόδου.

2.- Ἡ ζωὴ τοῦ Ἡσιόδου.

Ὁ Ἡσίοδος εἶναι ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος ποιητής μέ προσωπική ζωὴ γνωστὴ σ' ἐμᾶς. Ἐξῆσε στό τέλος τοῦ ὄγδοου προχριστιανικοῦ αἰώνα καί ἴσως δέν ἀπέχει ἀπό τόν Ὅμηρο πιά πολύ ἀπό μιὰ γενιά. Οἱ γονεῖς του κατατρεγμένοι ἀπό τή φτώχεια ἄφησαν τήν αἰολική Κύμη καί ἦρθαν νά στήσουν ἀγροτικό νοικοκυριό στήν Ἄσκρα τῆς Βοιωτίας, ἓνα χωριό ὅπου, καθῶς ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, ἡ ζωὴ ἦταν σκληρὴ χειμῶνα καλοκαίρι. Ἐκεῖ ὁ Ἡσίοδος μεγάλωσε, βόσκοντας πρόβατα στίς πλαγιές τοῦ Ἐλικώνα, καί ἡ ἀγροτική ζωὴ καθόρισε τό χαρακτήρα τῆς τέχνης του. Σέ ποιητικό ἀγῶνα στή Χαλκίδα πήρε τό πρῶτο βραβεῖο, λένε μάλιστα ὅτι νίκησε ἀκόμα καί τόν Ὅμηρο. Ἴσως αὐτὴ ἡ παράδοση νά θέλει νά πεί ὅτι ἡ νεώτερη κοινωνία προτιμοῦσε ἀπό τόν ὑμνητὴ τοῦ πολέμου τόν ὑμνητὴ τῆς εἰρήνης.

3.- Τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου.

Ἀπό τὰ πιά γνωστά εἶναι ἡ «Θεογονία», ἡ «Ἄσπις» καί τὰ «Ἔργα καί Ἡμέραι».

Ἡ «Θεογονία» μᾶς δείχνει τή γενεαλογία τῶν Θεῶν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ λαοῦ καί ἐκθέτει τήν καταγωγή καί τή δομὴ τοῦ κόσμου. Σ' αὐτό τό ἔργο παρακολουθοῦμε πῶς οἱ πιά παλαιοὶ πρόγονοὶ μας, ξεκινώντας ἀπό τήν ἰδέα τοῦ ἀπρόσωπου καί ἄμορφου Χάους, ἔφτασαν ὡς τή μεγάλη μορφή τοῦ Δία, πού γι' αὐτούς δέν ἦταν μόνο ὁ «πατέρας τῶν θεῶν καί τῶν ἀνθρώπων» ἀλλά καί ὁ φορέας ὅλων τῶν ἀξιῶν τῆς ἀρχαίας ζωῆς τοῦ λαοῦ μας.

Ἡ «Ἄσπις» περιγράφει τόν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλῆ ἐναντίον τοῦ Κύκνου, γιοῦ τοῦ Ἄρη, ληστή πού ἐμπόδιζε τοὺς πιστοὺς τοῦ Ἀπόλλωνα νά πᾶνε στοὺς Δελφοὺς γιὰ προσκύνημα. Εἶπαν ὅτι στήν περιγραφή τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἡρακλῆ ὁ Ἡσίοδος μιμήθηκε τόν Ὅμηρο, πού περιέγραψε τήν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα. Ἐνῶ ὁμως στήν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα, ἥρωα τοῦ πολέμου, οἱ εἰκόνες δείχνουν τήν πολυμορφία τῆς ζωῆς, στήν ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ, ἀθλητὴ τῆς εἰρήνης, ἀποκαλύπτουν τή φρίκη τοῦ πολέμου καί τοὺς δαίμονες τῆς

καταστροφής, γεγονός που φανερώνει διαφορά στις ιδέες των δυο ποιητών.

Όμως το πιο αποκαλυπτικό για μας έργο του Ήσιόδου είναι το έπος «Έργα και Ημέραι». Θα το λέγαμε απόσταγμα λαϊκής σοφίας της ελληνικής κοινωνίας στην προεπιστημονική μορφή της. Είναι το πιο γνήσιο δείγμα του διδακτικού έπους και μας βοηθά να γνωρίσουμε τόσο την πνευματική ζωή και τις γενικά παραδεκτές αξίες της όσο και την τεχνολογία και τις επιδόσεις του ανθρώπου της εποχής που αντιπροσωπεύει. Μέ άλλα λόγια πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά ιστορικά τεκμήρια του 6ου αιώνα και ταυτόχρονα για το πιο προσωπικό έργο του δημιουργού του.

4.- Οί ιδέες του Ήσιόδου.

Τά έργα του Ήσιόδου μας ευκολύνουν να γνωρίσουμε αρκετά καλά τις ιδέες της εποχής του. Είναι τόσο ποτισμένα από τα νέα τότε έρωτήματα για τη φύση, τη γνώση και την πράξη, ώστε η νεώτερη έρευνα αναζητά σ' αυτά ακόμα και το ξεκίνημα της ελληνικής φιλοσοφίας και της επιστήμης.

Πρώτ' απ' όλα στον Ήσιοδο ξεχωρίζει η προσπάθεια για ταξινόμηση και αξιολόγηση τόσο των δυνάμεων του κόσμου και των φυσικών φαινομένων όσο και των κοινωνικών δομών και των αξιών της ζωής. Φαίνεται ότι οι γενεαλογίες των ήρώων του λαού μας οδήγησαν στην ιδέα της γενεαλογίας των φυσικών και των πνευματικών δυνάμεων, δηλαδή στον απαρισμό ενός οργανικού συνόλου από τις γνώσεις που είχε κατακτήσει ως τότε η συνείδηση της κοινότητας.

Έτσι ο Ήσιόδος, αφού με τη «Θεογονία» έχει δώσει τη γενεαλογία των θεών, των φυσικών δυνάμεων και φαινομένων, καθώς και των κοινωνικών δομών και των αξιών της ζωής, με τα «Έργα» του επιχειρεί να δώσει και μιá πρώτη γενεαλογία του πολιτισμού. Στο έπος αυτό ο ποιητής διακρίνει πέντε γένη ανθρώπων, που έζησαν διαδοχικά πάνω στη γη και πορεύτηκαν από την πιο ευτυχισμένη ζωή ως τον πιο μεγάλο ξεπεσμό.

Αυτή η απαισιοδοξία δέν είναι προσωπική του Ήσιόδου, είναι λαϊκή, εκφράζει όμως πιο πολύ τη γεροντική αντίληψη. Ο κουρα-

σμένος από τή ζωή, όπως και ὁ στερημένος καί ἐκείνος πού δυσκολεύεται νά προσαρμοστεί στίς νέες κάθε φορά κοινωνικές καταστάσεις, καταντούν, χωρίς νά τό καταλάβουν, νά πιστεύουν ὅτι κάποτε, στό κοντινό ἢ στό μακρινό παρελθόν, ἡ ζωὴ ἦταν πιό εὐκόλη καί πιό ὁμορφη καί ὅτι ξέπεσε ἀπό φταιξιμο τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή ἡ νοοτροπία στόν Ἡσίοδο φαίνεται μέσα στοὺς μύθους τοῦ Προμηθέα, τῆς Πανδώρας καί τῶν πέντε γενῶν, πού ἔχουν ἐπίσης λαϊκή προέλευση. Ὡστόσο ἀπό τόν ἴδιο τό λαό μας καί μέσα σ' αὐτούς τοὺς ἴδιους τοὺς μύθους ἡ ἀπάισιοδοξία περιορίζεται μέ τήν προτίμησή του στήν ἐλπίδα καί τή δικαιοσύνη καί μέ τήν ἰδέα ὅτι ἡ φωτιά, πού ὁ Προμηθέας χάρισε στοὺς ἀνθρώπους, βάση κάθε τεχνολογίας καί κατάκτησης τῆς δημιουργικῆς ζωῆς, εἶναι μιά θεϊκὴ δύναμη στά χέρια τῶν ἀνθρώπων.

5.— Ἡ κοινωνικὴ σκέψη.

Ἡ κοινωνικὴ σκέψη εἶναι ἀπό τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς τέχνης τοῦ Ἡσίοδου καί τήν κάνει νά ξεχωρίζει ἀπὸ τήν τέχνη τοῦ Ὀμήρου. Σίγουρα πρόκειται γιὰ νέο στοιχεῖο στήν πνευματικότητα τοῦ μεθομηρικῦ Ἑλληνα. Ἡ συνείδηση τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προβάλλει κυρίως μέσα ἀπὸ τὰ «Ἔργα». Σ' αὐτὰ κυριαρχεῖ τό αἶτημα τῆς δικαιοσύνης. Ὁ ποιητὴς ἔρχεται ν' ἀρνηθεῖ τῇ δία καί νά προβάλλει τῇ δικαιοσύνη. Ἡ δία, λέει 275 ἐπ., ταιριάζει στὰ κτήνη, ἐνῶ στοὺς ἀνθρώπους ταιριάζει ἡ δικαιοσύνη, πού εἶναι ἀνώτερος τρόπος γιὰ τίς σχέσεις μέ τοὺς ἄλλους. Ὁ Ἡσίοδος μέ τή δικαιοσύνη ἐπιχειρεῖ νά περιορίσει τήν ἀπαισιοδοξία γιὰ τόν πολιτισμό καί γιὰ τὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου γενικά. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι γιὰ τόν ποιητὴ τό μονοπάτι πού ὀδηγεῖ στό μόνο ὑπαρκτό παράδεισο. Ὃπου αὐτὴ κυριαρχεῖ, οἱ πολιτείες, λέει 225 ἐπ., ἀκμάζουν καί οἱ λαοὶ ἀνθοῦν. Ὁ πόλεμος, ἡ πείνα καί τὰ ἄλλα κακὰ δέ βλάπτουν τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ γῆ χαρίζει πλοῦσια τ' ἀγαθὰ της καί οἱ μανάδες φέρνουν στόν κόσμο παιδιά πού δέν εἶναι σέ τίποτα κατώτερα ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους.

Τό Διδακτικὸ ἔπος γενικότερα προβάλλει ἀκόμα μιά κοινωνία πού ἀποστρέφεται τόν πόλεμο. Ὑπάρχουν χαρακτηριστικοὶ ὑπαι-

νιγμοί στά Ξη του 'Ησιόδου: Τήν κακή 'Εριδα πού φέρνει τόν πόλεμο κανείς δέν τήν αγαπά. Τό χάλκινο και τό ήρωικό γένος τά ξεκλήρισε ό πόλεμος. 'Η άσπίδα του 'Ηρακλή έχει επάνω της εικόνες από τή φρέικη του πολέμου, ό ίδιος ό 'Ηρακλής σκοτώνει τό γιό του 'Αρη και τραυματίζει άκόμα και τό θεό του πολέμου. 'Ιδιαίτερα ή προβολή της μορφής του 'Ηρακλή υποδηλώνει τήν προτίμηση της κοινωνίας του 'Ησιόδου για τούς άθλους του ειρηνικού βίου.

6. – 'Από τίς άριστοκρατικές στίς λαϊκές άρετές.

'Η άρετή απασχολει πολύ τόν 'Ησιόδο. 'Η κακία δέν του φαίνεται δύσκολη. 'Ο δρόμος ό δικός της, λέει 287 επ., είναι ανοιχτός και χωρίς μεγάλο μάκρος. Της άρετής όμως έχει πολύν ιδρώτα, είναι μακρής και δύσβατος, ιδιαίτερα στήν αρχή· αλλά και όταν φτάσει στήν κορφή, οι δυσκολίες λιγοστεύουν, δέν τελειώνουν. Τά «'Εργα», καθώς προχωρούν προς τό τέλος τους, διαμορφώνονται σε όδηγό για τή συμπεριφορά του ανθρώπου μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Βλέπει κανείς σ' αυτά να συγκεντρώνονται όλες οι εμπειρίες της ζωής του λαού στήν προεπιστημονική περίοδο της ιστορίας του. Τι είναι σωστό και ωφέλιμο και τί δέν είναι. Και τί πρέπει να κάνει ό καθένας, για να επιτύχει και να ευτυχίσει κοντά στους συνανθρώπους του.

Ξεχωριστή θέση στον 'Ησιόδο παίρνει ή εργασία, πού τό πνεύμα της του υπαγόρευσε και τόν τίτλο του έπους του. 'Ετσι διδάσκει, 298 επ., ότι ή εργασία όχι μόνο δέ μειώνει τόν άνθρωπο αλλά και τόν τιμά. 'Η δουλειά ντροπή δέν έχει. Ντροπή είναι ή τεμπελιά. Τόν άκαμάτη τόν μισούν και οι θεοί και οι άνθρωποι. Αυτό τό κήρυγμα πρέπει να έκανε εκκληξη στήν εποχή του, γιατί ήταν φανερά αντίθετο στήν παλαιά άριστοκρατική αντίληψη, πού δέν αναγνώριζε στήν εργασία ήθικη αξία. Φαίνεται όμως ότι τό επέβαλαν οι εργαζόμενοι αγρότες, ναυτικοί και έμποροι, πού στά χρόνια του ποιητή είχαν άρχίσει να ανεβαίνουν όχι μόνο οικονομικά αλλά και κοινωνικά. 'Ο 'Ησιόδος δείχνει ότι ή εργασία φέρνει πλούτο, άρετή και τιμή. Στή συνέχεια ό 'Ησιόδος δίνει από τό θησαυρό της λαϊκής

σοφίας πρακτικό οδηγό για τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του: Πότε εἶναι ἡ κατάλληλη ἐποχή γιὰ τὴν κάθε καλλιέργεια καὶ τὴν ὑλοτομία, γιὰ τὰ ταξίδια καὶ τὸ ἐμπόριο. Πότε καὶ πῶς θὰ σπείρεις, θὰ θερίσεις καὶ θὰ τρυγήσεις. Μὲ ποιὸν καιρὸ θὰ ταξιδέψεις. Δὲν θὰ εἶσαι ἔξυπνος, ἂν φορτώσεις ὅλο τὸ ἐμπόρεμά σου σ' ἓνα καράβι, γιατί ἂν ναυαγήσεις, θὰ χάσεις ὅλο σου τὸ διὸς. Ἀκόμα γίνεται λόγος γιὰ οἰκονομία καὶ πρόβλεψη, γιὰ νόμιμο καὶ ἄνομο κέρδος.

Τὰ «Ἔργα» κλείνουν μὲ γνώμες γιὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις: γιὰ τὴν κοινωνικότητα, τὴ φιλία, τὴ γυναίκα καὶ τὸ γονιό. Τιμὴ καὶ σεβασμὸς στὸν ξένο, στὸν ἀδελφὸ, στὸ γονιό καὶ στὸ θεό. Τὸ φίλο βάλε τον στὸ σπίτι σου, τὸν ἐχθρὸ παράτα τον. Κάνε φίλους ἀνάμεσα στοὺς γείτονές σου. Ἔχει τιμὴ ὁποῖος πέτυχε καλὸ γείτονα. Ν' ἀγαπᾶς αὐτὸν πού σ' ἀγαπᾶ καὶ νά ἀφοσιώνεσαι σ' αὐτὸν πού σοῦ ἀφοσιώνεται. Νά δίνεις σ' αὐτὸν πού σοῦ δίνει καὶ ν' ἀρνιέσαι σ' αὐτὸν πού σοῦ ἀρνιέται. Νά μὴ σέ ξεμυαλίζει ἡ γυναίκα πού δὲν ξέρει ἄλλο ἀπὸ τὸ νά στολιζεται. Ἡ ἡλικία γύρω στὰ τριάντα εἶναι γιὰ τὸν ἄντρα ἡ πιὸ κατάλληλη γιὰ τὸ γάμο. Ἡ καλὴ γυναίκα εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη εὐτυχία τοῦ ἄντρα, ἡ κακὴ ἡ πιὸ μεγάλη δυστυχία. Ὅλες αὐτὲς οἱ γνώμες εἶναι τὸ ἀπόσταγμα μιᾶς πανάρχαιας λαϊκῆς σοφίας.

Γιὰ νά κατανοήσουμε τὴ σημασία πού ἔχουν αὐτὲς οἱ γνώμες γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς τους, ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε ὅτι σ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἡ φωνὴ τοῦ ποιητῆ ἔκλεινε μέσα της μηνύματα, πού ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δέχεται ἀπὸ ποικίλες μορφωτικὲς πηγές. Ὁ λαὸς ἔδινε στὸν ποιητὴ τὴ θέση τοῦ ὁδηγοῦ, τοῦ μύστη, τοῦ σοφοῦ. Καὶ αὐτὸς ἐνωθε χρῆος του νά κλείσει μέσα στὸ λόγο του τὸ ἀπόσταγμα ἀπὸ τὴ σοφία τῆς κοινότητος. Οἱ λαοὶ περίμεναν ἀπὸ τὸν ποιητὴ τους τὴ μύηση στὴ ζωὴ. Καὶ αὐτὸ σέ τελευταία ἀνάλυση γίνεται σέ ὅλες τὶς ἐποχές μὲ τοὺς ἀληθινούς ποιητές. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἡσιόδου ἦταν μεγάλη σ' ὅλες τὶς ἐποχές καὶ ὡς τὶς μέρες μας. Ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε τὸν «Ἀσκραῖο» τοῦ Παλαμᾶ.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

[Ἐπίκληση σίς Μοῦσες καί στό Δία]

Μοῦσες ἀπ' τήν Πιερία, πού παινεύετε μέ ὠδές,
γιά τό Δία ἐλάτε πέστε ὕμνους, τόν πατέρα σας·
πού οἱ ἄνθρωποι ἀπό τοῦτον κι ἄσημοι κι ὀνομαστοί,
ξακουστοί καί ἄγνωστοί εἶναι μόνο ἀπό τή χάρη του.
Γιατί εὐκολα ἀνεθάζει καί συντριβεί εὐκολα, 5
ζηλευτόν περιορίζει καί αὐξάνει ἄφαντον,
καί τόν ἄδικο τόν στρώνει καί μαραίνει τό θρασύ
ὁ Ζεὺς πού βροντᾷ στά ὕψη καί στά ὕψη κατοικεῖ.
Ἄκουσε καί δές πού ξέρεις, κρίνε τίς διαφορές
δίκια ἐσύ· κι ἐγώ στόν Πέροση τήν ἀλήθεια εἶθε νά πῶ. 10

[Δυό οἱ Ἔριδες]

Μιά λοιπόν δέν ἦταν μόνο, δυό στή γῆ εἶν' οἱ Ἔριδες·
τή μιά θά τήν ἐπαινοῦσε, ἄν κανεῖς τή γνῶριζε,
ὅμως ἡ ἄλλη ντροπιασμένη· κι ἔχουν δυό λογίων καρδιές.
Γιατί ἡ μιά κακόν αὐξάνει πόλεμο καί τσακωμό,
ἡ ἄθλια· καί κανεῖς μ' αὐτήνε φίλος, μ' ἀναγκαστικά 15
κατά τίς δουλές τίς θεῖες τή σκληρή Ἔριδα τιμοῦν.
Ὅμως γέννησε τήν ἄλλη πρώτα ἡ Νύχτα ἡ σκοτεινή,
καί τήν ἔβαλεν ὁ Δίας, πού στά αἰθέρια κατοικεῖ,
μέσ στής γῆς τίς ρίζες, γι' ἄντρες πολύ πιό ἀνώτερη·
τούτη καί τόν ἄχρηστο ὅμοια τόν ξυπνᾷ γιά τή δουλειά· 20
κάποιον ἄλλο βλέπει πλούσιο τή δουλειά ὁ πού ζητᾷ,
πού νά ὀργώνει, νά φυτεύει δέβαια τσακίζεται

καί νοικοκυριό νά κάνει· καί ζηλεύει ὁ γείτονας
 γείτονα πού πάει στόν πλοῦτο· καλή τούτη ἡ Ἔριδα. 25
 Καί ὁ μάστορας θυμώνει μέ τόν ἄλλο μάστορα
 κι ὁ φτωχός φτωχό φθονάει κι ὁ ποιητής τόν ποιητή.

[Ἡ διαφορά μέ τόν ἀδελφό]

Ὅμως τοῦτα, Πέρση, βάλ' τα στή δική σου τήν καρδιά,
 κι ἡ κακιά ἄς μή σ' ἐμποδίζει Ἔριδα ἀπό τή δουλειά,
 σάν τούς τσακωμούς προσέχεις καί τά λόγια σάν ἀκοῦς. 30
 Γιατί λίγο τόν τραβοῦνε λόγια καί τσακώματα
 κείνον πού σοδειά δέν ἔχει στό κελάρι του ἀρκετή
 καί στήν ὥρα της, πού δίνει ἡ γῆ, τῆς Δήμητρας καρπό.
 Ἄπό τοῦτον σάν χορτάσεις, πιάνεις πάλι ἀπ' τήν ἀρχή
 καί τσακώματα κι ἀγώνα γιά τά ξένα χτήματα. 35
 Δέ θά κάνεις ἔτσι πάλι· μά ἄς τήν ξεδιαλύνουμε
 πιά τή διαφορά μας ἴσα, τό ἄριστο κι ἀπό θεοῦ.
 Τόν μοιράσαμε τόν κληρο τώρα πιά, κι ἄλλα πολλά
 τ' ἀρπαξες καί τά ἔχεις δώσει πολύ καλοπιάνοντας
 βασιλιάδες δωροφάγους, δικαστές στή δίκη αὐτή. 40
 Ἄμναλοι, δέν ξέρουν πόσο πιά πολύ εἶναι τό μισό,
 στή μολόχα, στό σπερδούκλι πόσο μέγα τό ὄφελος.

[Ἡ καταγωγή τοῦ κακοῦ – Ἡ κλοπή τῆς φωτιᾶς]

Μά κρυμμένο ἀπ' τούς ἀνθρώπους οἱ θεοί κρατοῦν τό θιός.
 Ἄλλως μιά μονάχα μέρα θά μποροῦσες νά ἐργαστεῖς
 καί γιά ἕνα χρόνο νά ἔχεις, κι ἀκαμάτης μένοντας· 45
 θ' ἄφηνες καί τό τιμόνι τότε πάνω στήν καπνιά,
 τοῦ καματεροῦ, τῆς μούλας στά κομμάτια κι ἡ δουλειά.
 Μά ὁ Δίας ὀργισμένος πῆρε κι ἔκρυψε τό θιός,
 ὁ πανοῦργος Προμηθεάς ὅταν τούς ξεγέλασε·
 καί γι' αὐτό γιά τούς ἀνθρώπους σκέφτηκε κακά φοιχτά,
 κι ἔτσι τή φωτιά τούς πῆρε· μά τοῦ Ἰαπετοῦ ὁ γιός 50
 γιά τόν ἀνθρωπο τήν κλέβει ἀπό τό Δία τό σοφό
 μέσα σέ καλάμι κούφιο κι ἀπό τό θεό κρυφά.

Τότε τοῦ ἔπε ὀργισμένος ὁ πατέρας τῶν θεῶν:
 «Γιέ τοῦ Ἰαπετοῦ, πού ξέρεις ὅλα τὰ τεχνάσματα,
 χαίρεσαι πού μου ἔχεις κλέψει τή φωτιά, γελώντας με, 55
 πάθημα γιά σένα μέγα καί γιά τούς μελλοντικούς.
 Γιατί ἐγώ σ' αὐτούς θά δώσω συφορά γιά τή φωτιά,
 καί μ' αὐτή θά φχαριστιοῦνται, συφορά ἀγκαλιάζοντας».

[Ἡ Πανδώρα – Τά κακά καί ἡ ἐλπίδα]

Ἔτσι μίλησε γελώντας ὁ πατέρας τῶν θεῶν·
 καί τόν Ἥφαιστο προστάζει γρήγορα τόν ξακουστό 60
 χῶμα μέ νερό νά σμίξει, νά τοῦ βάλει καί λαλιά
 κι ἄντοχή καί νά ἔχει ὄψη σάν θεᾶς ἀθάνατης,
 ἀξιαγάπητη παρθένας ὁμορφιά· κι ἡ Ἀθηνᾶ
 ἔργα νά τή δασκαλέψει, νά ὑφαίνει πλουμιστά·
 κι ἡ Ἀφροδίτη νά τῆς χύσει χάρη στό κεφάλι της 65
 καί σφοδρό πόθο καί σκέψη πού νά τρώει τό κορμί·
 καί νοῦ σκύλας νά τῆς βάλει κι ἕναν τρόπον ὑπουλο
 πρόσταξε τόν Ἀργοκτόνο, τό μαντατοφόρο Ἐρμῆ.
 Ἔτσι μίλησε, κι ἐκεῖνοι ὑπάκουσαν στό βασιλιά. 69
 Κι ὁ πιστός ὁ Ἀργοκτόνος μέσ στά στήθη της λοιπόν 77
 ψέματα καί λόγια πλάνα κι ἕναν τρόπον ὑπουλο
 ἔφτιαξε κατά τοῦ Δία τή βουλή· μά καί φωνή
 τῶν θεῶν ἔβαλε ὁ κῆρυξ, κι ἔτσι τή γυναίκα αὐτή 80
 τήν ὀνόμασε Πανδώρα, γιατί δῶρα δώρισαν
 οἱ θεοὶ ὅλοι, γιά τούς ἄντρες συφορά τούς δύστηχους.
 Σάν λοιπόν τό δόλο τέλεια κι ἄφταστα τόν τέλειωσε,
 στόν Ἐπιμηθέα στέλνει τόν Ἐρμῆ τόν ξακουστό,
 τόν ταχύ μαντατοφόρο, μέ τό δῶρο, τῶν θεῶν· 85
 κι ὁ Ἐπιμηθέας δέ σκέφτη ὁ Προμηθέας πού ἔχε πει
 δῶρο ἄπ' τόν Ὀλύμπιο Δία πώς ποτέ νά μή δεχτεῖ,
 μά ἔξοπίσω νά τό στέλνει, γιά θνητούς κακό μή ὀγεῖ·
 κι ὅταν δέχτηκε κι ἐκράτει τό κακό, κατάλαβε.
 Πρίν στή γῆν ἐπάνω ζοῦσαν τῶν ἀνθρώπων οἱ φυλές 90
 δίχως τά κακά τοῦ κόσμου καί τόν πόνο τό σκληρό,

δίχως τίς βαριές ἀρρώστιες, πού θανάτους δίνουνε.	92
Μά ἡ γυναίκα ἀπ' τό πιθάρι πῆρε μέ τά χέρια της	94
τό καπάκι καί σκορπώντας ἔγνοιες ἔφερε βαριές.	95
Κι ἡ Ἐλπίδα ἐκεῖ μονάχα μέσα στόν κρυψώνα της	
μπρός στοῦ πιθαριοῦ τά χεῖλη ἔμεινε, δέν πέταξε·	
γιατί πρῶτα τό καπάκι στό πιθάρι ἔβαλε.	98
Ἄλλα ὁμως μύρια πάθη στούς ἀνθρώπους σκόρπισαν·	100
κι εἶναι ἡ γῆ κακά γιομάτη, κι εἶν' γιομάτη ἡ θάλασσα·	
καί ἀρρώστιες στούς ἀνθρώπους τήν ἡμέρα ἢ τή νυχτιά	
μόνες ἔρχονται καί φέρνουν τά κακά γιά τούς θνητούς	
σιωπηλά, γιατί τούς πῆρε ὁ σοφός Δίας τῆ φωνή.	
Ἔτσι δέν μπορεῖς τοῦ Δία νά ξεφύγεις τῆ βουλή.	105

[Τά πέντε γένη]

Ἄλλ' ἂν θέλεις, κι ἄλλο λόγο δίχως μάκρος θά σοῦ πῶ,
ὁμορφα μά καί μέ γνώση· κι ἐσύ βάλ' τον στό μυαλό.

[Τό χρυσό]

Χρυσό πρῶτα – πρῶτα γένος ἀπό ἀνθρώπους μέ λαλιά	
οἱ ἀθάνατοι ἐκάμαν, πού στά Ὀλύμπια σπίτια ζοῦν.	110
Κι ἐπί Κρόνου ἦταν, σάν στόν οὐρανό βασίλευε·	
σάν Θεοί ζοῦσαν ἐκεῖνοι, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας,	
δίχως κόπους, δίχως θλίψη καί κακά γεράματα,	
μά στά χέρια καί στά πόδια πάντα τους ἀγέραστο	
χαίρονταν μέ γλεντοκόπια, ἔξω ἀπ' ὅλα τά κακά·	115
καί πεθαίνουν σάν ἀπό ὕπνο δαμασμένοι· καί καλά	
ὅλα ἦτανε γιά κείνους· καί καρπό ἔδιν' ἡ γῆ	
πολύ κι ἄφθονα ἢ ζωοδότρα μόνη· κι αὐτοῖ λεύτερο	
ἦσυχαι μοιράζαν τά ἔργα ὡς καί τά πολλά καλά.	119
Κι ἀφοῦ δά τοῦτο τό γένος ὅλο ἡ γῆ τό σκέπασε,	121
αὐτοῖ δέδαια πνεύματα ἅγια ἀνω ἀπό τῆ γῆ ἔγιναν,	
φύλακες καλοῖ, σωτήρες τῶν ἀνθρώπων τῶν θνητῶν,	123
πλουτοδότες· κι αὐτή πῆραν τῆ βασιλικιά τιμή.	126

[Τό άργυρό]

Δεύτερο κατόπι γένος και πολύ χειρότερο
 άργυρο κάμαν εκείνοι που στά Όλύμπια σπίτια ζουν
 και μέ τό χρυσό παρόμοιο ουδέ στό σώμα ουδέ στό νοϋ·
 μά εκατό τό παιδί χρόνια πλάι στή μάνα τήν καλή 130
 τρέφονταν νά μεγαλώσει, μωρό γίγας, σπίτι του·
 αλλά άφου πιά μεγαλώναν και στήν ήβη φτάνανε,
 πολύ λίγο ζουσαν χρόνο κι είχανε και δάσανα
 άπ' τίς άμναλιές· τό θράσος δέν μπορούσαν τό κακό
 πέρα νά κρατήσουν, ουτε νά λατρεύουν τούς θεούς 135
 ήθελαν ουτε θυσίες πάνω σέ ίερούς βωμούς,
 όπως είναι στους ανθρώπους κατά τόπους τό σωστό.
 Κι αυτούς έπειτα ό Κρονίδης τούς άφάνισε μ' όργή,
 τούς θεούς σάν δέν τιμούσαν, που τόν Όλυμπο κρατουν.
 Όλλ' άφου κι αυτό τό γένος όλο ή γή τό σκέπασε, 140
 κάτω από τή γήν έπήγαν και τούς λένε Μάκαρες,
 δεύτεροι, όμως και τούτους μία τιμή τούς άκλουθεϊ.

[Τό χάλκινο]

Μά ό πατέρας Δίας τρίτο, γένος άλλο από θνητούς,
 χάλκινο έκανε, που διόλου του άργυρού δέν έμοιαζε,
 κι από φλαμουριά βγαλμένο, φοβερό και τρομερό· 145
 θλιβερά νοιάζονταν έργα του Όρη και άδιαντροπιές,
 ουτε σάρι τρώγαν, μά είχαν διαμαντιού σκληρή καρδιά. 147
 Κι ήταν χάλκινα τά όπλα, χάλκινα τά σπίτια τους, 150
 τό χαλκό δουλεύαν, μαύρο δέ γνωρίζαν σίδηρο.
 Κι άπ' τά χέρια τους τά ίδια τουτοι δαμαστήκανε
 και στό μουχλιασμένο σπίτι πήγαν του Όδη του ψυχρού,
 άγνωστοι· κι αυτούς τούς πήρε, άν κι εκπληκτικούς,
 μαύρος θάνατος, κι αφήσαν τό λαμπρό του ήλιου φως. 155

[Τό ήρωικό]

Όλλ' άφου κι αυτό τό γένος όλο ή γή τό σκέπασε,
 τέταρτο, κάποιο άλλο πάλι, στή γή τήν πολύβοσκη

ἔκανε ὁ Κρονίδης Δίας, δικαιότερο, ἱκανό,
 ἀπὸ ἥρωικοὺς ἀνθρώπους, θεῖο γένος, πού τοὺς λέν
 ἡμῖθους, γενιά πρώτη στήν ἀπέραντη τῆ γῆ. 160
 Πόλεμος κακός καί τούτους καί σαλαγητό φριχτό
 ἄλλους μπρός στίς ἑπτὰ πύλες τῶν Θηβῶν, στήν Κάδμεια γῆ,
 τοὺς ξολόθρεψε στή μάχη γιά τό διός τοῦ Οἰδίποδα,
 κι ἄλλους πῆγε μέ καρᾶδια σέ μεγάλη θάλασσα
 καί στήν Τροία γιά τήν Ἑλένη μέ τά ὄμορφα μαλλιά. 165
 Σ' αὐτούς χάρια ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους διός καί τόπο χάρισε
 καί τοὺς στέριωσε ὁ πατέρας Δίας στά πέρατα τῆς γῆς. 168
 Κι αὐτοὶ βέβαια κατοικοῦνε, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας, 170
 στῶν Μακάρων τά Νησάκια, στό βαθύν Ὠκεανό,
 ἦρωες εὐτυχισμένοι, καί γι' αὐτούς γλυκό καρπό
 τρεῖς φορές τό χρόνο φέρνει πλούσιο ἢ ζωοδότρα γῆ.

[Τό σιδερένιο]

Ἄς μὴν ἔσωνα ποτέ μου μέ τοὺς πέμπτους νά ἔμει ἐγώ,
 ἀλλά ἢ πρὶν νά ἔχα πεθάνει ἢ ἔπειτα νά γεννηθῶ. 175
 Γιατί τώρα γένος εἶναι σιδερένιο· καί ποτέ
 μέρα νύχτα δέ θά πάσουν κάματος καί βάσανα
 νά τοὺς φθειροῦν· καί θά δώσουν ἔγνοιες οἱ θεοὶ βαριές.
 Ὅμως καί γι' αὐτούς θά σμιξοῦν τά καλά μέ τά κακά.
 Καί θά ξολοθρέψει ὁ Δίας κι αὐτὴ τῆ θνητῆ γενιά, 180
 ὅταν, μόλις θά γεννιοῦνται, θά ἔναι πιά ἀσπρομάλληδες.
 Οὔτε μέ παιδιά πατέρας ὅμοιος οὔτε καί παιδιά
 οὔτε φίλος μέ τό φίλο, σύντροφος μέ σύντροφο,
 οὔτε κι ἀδελφός θέ νά ἔναι φίλος, ὅπως ἦταν πρὶν.
 Τοὺς γονιοὺς, μόλις γερνᾶνε, θέ νά τοὺς περιφρονοῦν· 185
 θά τοὺς δρίζουνε κι ἀκόμα θά τοὺς λέν λόγια σκληρᾶ,
 ἄθλιοι, κι οὔτε θεία δίκη θά λογιᾶζοῦν· οὔτε καί
 τοὺς γονιοὺς πού θά γερνᾶνε θέ νά τοὺς φροντίζοῦνε· 188
 τοῦ πιστοῦ καί τοῦ δικαίου καί καλοῦ καμιά τιμῆ, 190
 μᾶλλον τοῦ κακοῦ τό δράστη θά τιμοῦν καί τό θρασύ·
 καί τό δίκιο μέ τά χέρια, κι ἡ ντροπὴ θά ἔχει χαθεῖ,
 κι ὁ κακός συχᾶ θά δλάφτει τόν ἀνώτερο ἀνθρωπο,

λέγοντας άδικα λόγια, κι όρκο θέ νά όρκίζεται.
 Φθόνος τούς ανθρώπους όλους θ' άκλουθάει τούς δύστυχους, 195
 πού κακόγλωσσος θέ νά 'ναι, τρομερός, χαιρέκακος.
 Καί στόν Όλυμπο δά τότες άπό τήν πλατιά τή γή,
 στά λευκά φορέματά τους μέ κρυμμένη τήν είδή,
 στή φυλή τών άθανάτων κι ή Αιδώς κι ή Νέμεση
 θέ νά π̄αν καί θέ ν' άφήσουν τούς ανθρώπους· καί σ' αυτούς 200
 οί πικροί πόνοι θά μένουν· του κακού δέν θά 'ν' γιατρεία.

[Τό γεράκι καί τ' άηδόνη]

Τώρα καί στούς βασιλιάδες πού νογ̄αν μύθο θά π̄ω:
 Είπε ό γέρακας σ' άηδόνη μέ τήν πλουμιστή λαλιά,
 πού 'χε άρπάξει καί στά νύχια τό 'φερε στα σύννεφα·
 κι αυτό άνάμεσα στα νύχια καρφωμένο τά γαμψά 205
 μύρονταν θλιμμένα· κι είπε πρός αυτό δεσποτικά:
 «Άθλιο, τό 'χεις λησμονήσει; Σέ κρατ̄α πιό δυνατός·
 είσαι εκεί πού έγ̄ω σέ πάω, κι όντας καί τραγουδιστής·
 δείπνο μου σέ κάνω, άν θέλω, ή σ' άφήνω λεύτερο.
 Άμναλος ό πού τά βάζει μέ τούς δυνατότερους· 210
 καί τή νίκη χάνει κι έχει καί ντροπή καί βάσανα».
 Έτσι τό γοργό γεράκι, τό πλατύφερο πουλί.

[Τό δίκιο καί τό άδικο]

Πέρση, άκου έσύ τό δίκιο, καί τή βία μήν ξακλουθάς·
 γιατί καί κακή είν' ή βία γι' άνθρωπον άδύναμο
 κι άρχοντας δέν τήν άντέχει, μά τσακίζεται άπ' αυτή, 215
 σάν οί συφορές τόν βρούνε· κι άπ' τήν άλλη πιό καλός
 δρόμος πού στό δίκιο φέρνει· καί τό δίκιο πιό πολύ
 μένει άπό τή βία, σάν γίνει· άμναλος παθός μαθός.
 Γιατί ευθύς τρέχει κι ό Όρκος μέ στραβές κρίσεις μαζί·
 ταραχή, καθώς τή Δίκη άντρες τήν τραβολογούν 220
 δωροφάγοι, καί μέ κρίσεις στραβές κρίνουν διαφορές·
 κι αυτή άκλουθάει κλαμένη μέσ σέ πόλεις καί χωριά
 καί φορώντας τόν άέρα, κακό φέρνει στούς θνητούς,
 σ' αυτούς πού τήν άποδιώχνουν καί δέν κάνουν τό σωστό.

[*Ἡ εὐλογία τῆς δικαιοσύνης*]

Ὅπου ὁμως κρίσεις ἴσιες καί γιά ξένους καί δικούς 225
 κάνουν, καί τό δίκιο διόλου δέν τό παραβαίνουνε,
 ἐκεῖ ἀκμάζει ἡ πολιτεία καί ἀνθοῦνε οἱ λαοί·
 καί εἰρήνη μέσ στή χώρα, πού ἔναι τῶν ἀντρῶν τροφός,
 καί ποτέ δέ φέρνει ὁ Δίας πόλεμο σ' αὐτούς κακό·
 ποτέ ἄντρες μέ ἴσια κρίση πείνα δέν τούς ἀκλουθᾶ 230
 κι οὔτε συφορά, μά γλέντια κι ἔργα ἀντάμα νοιάζονται.
 Κι ἡ γῆ βίος πολὺ τούς φέρνει, στά βουνά ἡ βαλανιδιά
 ἔχει ἀπάνω βαλανίδια κι ἀπό μέσα μέλισσες·
 καί πυκνόμαλλα γεμάτα μέ μαλλί τά πρόβατα·
 καί γεννοῦν παιδιὰ οἱ γυναῖκες, πού νά μοιάζουν στούς γονιούς 235
 κι εὐτυχοῦν μέ τ' ἀγαθὰ τους πάντα· κι οὔτε φεύγουνε
 μέ καρᾶδια, μά τούς φέρνει καρπὸν ἡ ζωοδότρα γῆ.

[*Ἡ κατάρα τῆς βίας*]

Ὅμως σ' ὅσους στό νοῦ ἔχουν βία κι ἔργα ἐλεεινά,
 τιμωρία τούς φυλάει κείος πού βλέπει ἀπό ψηλά.
 Καί πολλές φορὲς μιά πόλη ὀλόκληρη δεινοπαθεῖ 240
 ἀπό ἓναν κακό, πού βλάπτει κι ἄθλια μηχανεύεται.
 Καί σ' αὐτούς ὁ Δίας μεγάλη ἀπ' τά οὐράνια συφορά,
 καί λοιμὸ καί πείνα στέλνει, κι ἀφανίζονται οἱ λαοί· 243
 κι ἡ στρατὸ τούς καταστρέφει πλῆθος ἢ τό τεῖχος τους 246
 ἢ καρᾶδια στά πελάγη τούς τά πάει ἄσκημα.

[*Ὁ Δίας προστάτης τῆς δικαιοσύνης*]

Βασιλιάδες, κι ἐσεῖς μόνοι τούτη τὴν ὑπόθεση
 κρίνετε· γιατί κοντὰ εἶναι στούς ἀνθρώπους οἱ θεοί,
 κι αὐτοὶ κρίνουν ποιοὶ τούς ἄλλους μέ τίς κρίσεις τίς στραδῆς 250
 ἀφανίζουν, θεῖα δίκη δίχως νά λογιάζουνε.
 Καί τριάντα εἶναι χιλιάδες στή γῆ τὴν πολὺβοσκη
 ἀπ' τοῦ Δία τούς ἀθανάτους τῶν ἀνθρώπων φύλακες,
 κι αὐτοὶ δέβαια προσέχουν κρίσεις κι ἔργα ἐλεεινά

καί φορόντας τόν ἀέρα πᾶν παντοῦ πάνω στή γῆ. 255
 Κι ἡ παρθένα εἶναι ἡ Δίκη, πού 'ν' τοῦ Δία γέννημα,
 σεβαστή στούς ἀθανάτους πού τόν Ὀλυμπο κρατοῦν,
 κι ὅταν κάποιος τήνε δλάψει, ψέγοντάς την ἄδικα,
 εὐθύς στόν πατέρα Δία πάει καί κάθεται κοντά
 καί τοῦ λέει γιά τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀδίκων τό μυαλό, 260
 ὁ λαός γιά νά πληρώσει βασιλιάδων πονηριές,
 πού τίς κρίσεις ξεστρατίζουν μέ τό νά μιλοῦν στραβά.
 Ἐπό τοῦτα φυλαχτεῖτε, κι ἴσια ἄς εἶν' τά λόγια σας,
 βασιλιάδες δωροφάγοι, κι ὄχι πιά κρίσεις στραβές.
 Καί κακό δικό του κάνει πού ἄλλουνοῦ κάνει κακό, 265
 κι ἡ κακή βουλή γιά κείνον πού τήν ἔχει πιό κακή.
 Ὅλα τοῦ θεοῦ τό μάτι τά θωρεῖ καί τά νογᾶ,
 κι ὡς κι αὐτά, σάν θέλει, βλέπει, καί δέν τοῦ ξεφεύγουνε;
 καί πῶς εἶναι τούτη ἡ δίκη, πού 'χει μέσα ἡ πόλη μας.
 Καί λοιπόν κι ἐγώ δέ θά 'μουν μέ ἀνθρώπους δίκαιος 270
 μήτ' ἐγώ μήτε κι ὁ γιός μου, ἀφοῦ θά 'τανε κακό
 νά 'σαι δίκιος, ἄν πιό δίκιο ἔχει ὁ πιό ἄδικος.
 Ἄλλά ἐλπίζω δέν τά κάνει τοῦτα ὁ Δίας ὁ σοφός.

[*Ἡ ὑπεροχή τῆς δικαιοσύνης*]

Πέρση, ἐσύ μέσ στό μυαλό σου ὅλα τοῦτα βάλε τα
 καί τό δίκιο ἄκου τώρα, τή βία ξέχνα ὀλότελα. 275
 Τέτοιο στούς ἀνθρώπους νόμον ὁ Κρονίδης ἔταξε,
 ψάρια καί θεριά καί ὄρνια τ' οὐρανοῦ πετούμενα
 γιά νά τρῶνε τό 'να τ' ἄλλο, δίκιο ἀφοῦ δέν εἶν' σ' αὐτά·
 μά τό δίκιο στούς ἀνθρώπους ἔδωκε, τό ἀνώτερο·
 κι ἄν κανένας πού νά ξέρει τό σωστό θέλει νά πει, 280
 σ' αὐτόν πλοῦτο ἄς δίνει ὁ Δίας, πού πολύ βλέπει μακριά·
 κι ὅποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο ψεύτικο
 καί μ' αὐτό τό δίκιο δλάψει καί μοιραῖα πλανηθεῖ,
 αὐτουνοῦ μαύρη ἡ γενιά του μένει τό κατόπι του·
 ἐνώ τοῦ σωστοῦ στόν ὄρκο μένει ἀνώτερη γενιά. 285

[Ἀρετή καί Κακία]

Κι ἐγώ τό καλό πού ξέρω, Πέρση ἀνόητε, θά σοῦ πῶ·
 τήν κακότητα τήν παίρνεις εὐκόλα καί μονομιᾶς·
 δρόμος πάει ἐκεῖ στρωμένος, κατοικεῖ πολύ κοντά·
 μά στήν ἀρετήν ἰδρώτα δάλαν οἱ θεοί μπροστά·
 καί μακρῷ τό μονοπάτι κι ἀνηφορικό ὡς αὐτήν 290
 καί τραχύ εἶναι στήν ἀρχή του· μά σά φτάσει στήν κορφή,
 εὐκολη δά ἔπειτα εἶναι, μόλο πού ἔναι δύσβατη.
 Πιό καλός αὐτός πού νιώθει μόνος του τό κάθε τί, 293
 καλός ὅμως εἶν' ἡ ἐκείνος πού ἀκούει τό σωστό· 295
 μά πού μήτε μόνος νιώθει μήτε ἀκούει ἀπ' ἄλλωνε
 καί δέ δάζει στήν καρδιά του, τοῦτος εἶναι ἀχρηστος.

[Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας]

Ἄλλά ἐσύ μέ τήν εὐχή μας στό νοῦ πάντα δούλευε,
 Πέρση, γέννα εὐλογημένη, ἡ Πείνα γιά νά σέ μισεῖ
 καί νά σ' ἀγαπᾷ ἡ σεβάσμιμα Δήμητρα ἡ καλόστεφη, 300
 καί μέ διός νά σοῦ γεμίξει πάντα τό κελάρι σου·
 γιατί ἡ Πείνα βέβαια μόνο τ' ἄεργου εἶναι σύντροφος·
 θεοί κι ἄνθρωποι μισοῦνε κείνον πού ζεῖ ἄεργος,
 μέ τούς κολοβούς κηφῆνες ὅμοιος στή διάθεση,
 πού τῶν μελισσῶν τό μόχθο ἀφανίζουν τρώγοντας· 305
 μά ἐσύ τή δουλειά σου ἀγάπα κάλλιο κι ὅπως πρέπει της,
 νά γεμίζουν τά κελάρια μέ καρπό στήν ὥρα του.
 Ἄπό τή δουλειά εἶν' οἱ ἄντρες μέ κοπάδια καί μέ διός,
 κι ἐργαζόμενος πιό φίλος εἶσαι στούς ἀθάνατους, 309
 Ἡ δουλειά ντροπή δέν ἔχει, ντροπή ἔχει ἡ τεμπελιά, 311
 Κι ὁ ἄεργος θά σέ ζηλέψει ταχιά πού μέ τή δουλειά
 θά πλουτεῖς· καί μέ τόν πλοῦτο πάει ἀξία καί τιμή.
 Σάν θεός ἐσύ θέ νά ἔσων, κι ἡ δουλειά τό πιό καλό,
 ἄν, καθῶς σοῦ παραγγέλνω, τό κουτό σου τό μυαλό 315
 ἀπ' τά χτήματα τά ξένα τό γυρίσεις στή δουλειά.
 Καί κακή ντροπή τόν ἄντρα τῆς ἀνάγκης ἀκλουθᾷ,
 ἡ ντροπή πού τούς ἀνθρώπους πολύ βλάπτει κι ὠφελεῖ·
 ντροπή βέβαια μέ τή φτώχεια, θάρρος μέ τόν πλουτισμό.

[Πλούτος και Ἀρετή]

Χρήματα ὄχι τ' ἄρπαγμένα, πῶς καλὰ τ' ἀπό θεοῦ. 320
 Γιατί κι ἂν κανένας πάρει μέγα πλοῦτο βίαια
 μέ τὰ χέρια ἢ μέ τό λόγο, καθώς γίνονται πολλά,
 – ὅσο βέβαια τό κέρδος τούς ἀνθρώπους ξεγελά,
 κι ὅσο τήν παραμερίζει τή ντροπή ἢ ἀναίδεια, –
 οἱ θεοί ταχιά ἀφανίζουν τοῦτον καί τό σπίτι του, 325
 καί γιά λίγο μόνο χρόνο μένει ὁ πλοῦτος σύντροφος.

Στό ὑπόλοιπο τοῦ ἔργου, στίχοι 327 – 828, ὁ ποιητής διατυπώνει ὁδηγίες γιά τίς σχέσεις μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, τή φιλία, τό γάμο καί τήν οἰκογένεια, καθώς καί γιά τίς ἐργασίες, τή σπορά, τή συγκομιδή, τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Στ. 1. Ὁ Ἡσίοδος, σύμφωνα μέ τήν παραδομένη συνήθεια, ἀρχίζει τό ἔργο του μέ ἐπίκληση στίς Μοῦσες, πού, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, προστάτευαν ὅσους ὑπηρετοῦσαν τίς τέχνες καί τά γράμματα.
Ὁ ποιητής στρέφεται μέ ἰδιαίτερη εὐγνωμοσύνη στίς Μοῦσες, γιατί, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, τόν καιρό πού αὐτός, φτωχός νέος, ἔβασκε πρόβατα στόν Ἐλικώνα, τοῦ φανερώθηκαν καί τοῦ ἔμαθαν τήν ποίηση.
- Στ. 10. Πέρσης εἶναι τό ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡσιόδου. Τά δύο ἀδελφια εἶχαν κάποια διαφορά γιά τά κληρονομικά. Ὁ ποιητής ἔχει κατηγορήσει τόν Πέρση ὅτι δέ μοίρασε σωστά τά πατρικά χτήματα καί ὅτι κράτησε γιά τόν ἑαυτό του περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔπρεπε· ἔτσι ἔφτασαν στά δικαστήρια. Τό ἔργο εἶναι γεμάτο ἀναφορές καί ὑπομνήσεις στή δίκη πού πρόκειται νά γίνει. Ὁ ποιητής ἀπευθύνεται στόν ἀδελφό του μέ πολλές νουθεσίες καί παρακλήσεις, σέ μιά τελευταία προσπάθειά του, μήπως καταφέρει νά τόν σταματήσει ἀπό τίς αὐθαίρετες ἐνέργειές του. Ἐπίσης ὁ ποιητής προσπαθεῖ νά δια φωτίσει γιά τό θέμα τήν κοινή γνώμη τῆς πατρίδας του καί νά προδιαθέσει εὐνοϊκά τούς δικαστές, ἄν καί ἀφήνει νά φανεῖ ὅτι δέν τούς ἔχει ἐμπιστοσύνη, ἀφοῦ τούς κατηγορεῖ ἀπροκάλυπτα ὅτι ἔχουν δωροδοκηθεῖ ἀπό τόν ἀδελφό του.
- Στ. 11. Ὁ Ἡσίοδος, στή «Θεογονία» του, 225 ἐπ., μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ Νύχτα γέννησε τήν Ἐριδα (= τή Διχόνοια) τή «σκληρόκαρδη» καί ὅτι αὐτή μέ τή σειρά της γέννησε τόν Πόνο, τή Λήθη, τά Βάσανα, τίς Συμπλοκές, τίς Μάχες, τά Φονικά, τίς Ἀνθρωποκτονίες, τίς Φιλονικίες, τά Ψέματα, τίς Λογομαχίες, τίς Ἀμφισθητήσεις, τήν Ἀνομία, τή Συφορά καί τόν Ὀρκο, «πού πάρα πολύ βασανίζει τούς ἀνθρώπους πάνω στή γῆ, ὅταν κάποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο καί τόν παραβεῖ». Μέ τήν καλή Ἐριδα ὁ ποιητής ἐννοεῖ κάθε εὐγενική ἄμλλα γιά τή δημιουργία.
- Στ. 14. Ὁ ποιητής, γόνος εἰρηνικῆς ἀγροτικῆς οἰκογένειας, νιώθει ἀποστροφή γιά τόν πόλεμο καί τόν θεωρεῖ συφορά καί κατάρα γιά τούς ἀνθρώπους. Ἔτσι, πιο κάτω, στό μῦθο γιά τά πέντε γένη, στ. 144 – 165, δείχνει πῶς τό χάλκινο καί τό ἥρωικό γένος τῶν ἀνθρώπων ἐκφυλίστηκαν καί χάθηκαν ἀπό τή γῆ μέ τόν πόλεμο.

- Στ. 39. Βασιλιάδες είναι οί τοπικοί άρχοντες τής πατρίδας του ποιητή, πού σύμφωνα μέ τή μορφή του κράτους τής εποχής του είχαν και τό δικαίωμα νά δικάζουν.
Αυτοί άνήκαν στην άριστοκρατική τάξη, και ό ποιητής, φτωχός άρχότης, δέν κατορθώνει νά κρύψει τό μίσος του γι' αυτούς. Βλ. και τούς στ. 202 έπ., 220 έπ., 248 έπ., 261 έπ., 263 έπ.
- Στ. 40. Τό νόημα των στίχων είναι ότι ή εύτυχία δέν οικοδομείται στό πιό πολύ, αλλά σ' εκείνο πού δέν ξεπερνά τό μέτρο και στην ικανότητα νά έπωφελείται κανείς και από τά πιό άσημαντα προϊόντα τής γής του.
- Στ. 48. Ό Προμηθέας, γιός του Ίαπετου, ενός από τούς Τιτάνες, πρώτα παιδιά του Ούρανου και τής Γής, πού ό Δίας κατά τήν Τιτανομαχία τούς γκρέμισε στό Τάρταρα, γιατί δέν ήθελαν νά παραδεχτούν τήν έξουσία του. Ό Ήσίοδος έχει εκθέσει τό μύθο του Προμηθέα και τής Πανδώρας και στή «Θεογονία» του, στ. 506 – 616. Έκεί μαθαίνουμε ότι ό Ίαπετός (ό Άγέροχος) ζευγαρώθηκε μέ τήν Ώκεανίδα Κλυμένη (τήν Ύπέροχη) και έφερε στον κόσμο τόν Άτλαντα (τόν Άνθεκτικό), τό Μενόιτιο (τόν Ήπίμονο), τόν Προμηθέα (τόν Προνοητικό) και τόν Ήπιμηθέα (τόν Ήπινοητικό), τέσσερις γιούς πού ποτέ δέν παραδέχτηκαν τόν ξάδελφό τους, τό Δία, στό θρόνο του Όλύμπου και έκαναν ό,τι μπορούσαν για νά δυσκολέψουν τή βασιλεία του. Μάλιστα ό Προμηθέας, για νά μειώσει τό κύρος του Δία ως βασιλιά του ουρανού, τόλμησε νά δώσει από τά σάγια τής θυσίας τή ψαχιά στους ανθρώπους και νά προσφέρει στό θεό τά λίπη και τά κόκαλα, και ύστερα νά κλέψει τή φωτιά από τούς θεούς και νά τή χαρίσει στους ανθρώπους. Τιμωρώντας τους ό Δίας, έβαλε τόν Ήπιμηθέα νά φέρει στους ανθρώπους τή γυναίκα, «κακό αντί καλό», ανάγκασε τόν Άτλαντα νά σηκώσει αιώνια τόν ουρανό, κεραινοδόλησε τό Μενόιτιο και τόν γκρέμισε στό έρεβος και έδωσε τόν Προμηθέα σ' έναν πάσσαλο, όπου κάθε μέρα κατέδαινε ένας άετός και έτρωγε τό σκώτι του τιμωρημένου.
- Στ. 59. Ό μύθος τής Πανδώρας είναι, σέ μετάπλαση, ό ίδιος ό πανάρχαιος μύθος τής Γής, αυτής πού χαρίζει τά πάντα στό παιδιά της. Η διασκευή του φαίνεται ότι επινοήθηκε από τούς Έλληνες, όταν εγκαταστάθηκαν στον έλλαδικό χώρο, και αποσκοπεί στό νά δυσφημίσει και νά γελοιοποιήσει τή λατρεία τής Μητέρας – Γής και τούς μητριαρχικούς θεσμούς τής κοινωνίας των Προελλήνων. Στο μύθο, και στή μορφή πού μας προσφέρεται, διαφαίνεται ή άρχαία λαϊκή πεποίθηση ότι οί πρώτοι άνθρωποι ζούσαν άπλά μέσα στή φύση σέ μιά κατάσταση παραδεισιακή και ότι ή κατάσταση αυτή κάποτε τερατίστηκε μέ συνέπειες πολύ δυσάρεστες για τόν άνθρωπο: τήν πώση του, δηλαδή τήν όριστική και θίαη απομάκρυνσή του από τή φύση και τήν

ἐγκατάλειψή του από τούς θεούς. Ὁ ρόλος τοῦ Προμηθέα, μέ τήν προσφορά τῆς φωτιᾶς, δείχνει πῶς ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀντισταθμίζεται ὡς ἓνα βαθμὸ μέ τό ἐλεύθερο πνεῦμα καί τήν ἐπινοητική καί δημιουργική δύναμή του, πού ἔχει τήν καταγωγή τῆς ἀκριδῶς στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τή φύση καί στίς συνακόλουθες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Ὅμως ἡ σημασία τῆς φωτιᾶς καί τῆς γυναικας στό μῦθο ἐπιβάλλει σ' αὐτόν ὡς κυρίαρχη ἰδέα τήν ἀπαισιόδοξη ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων λαῶν ὅτι ὄχι μόνο γιά κάθε κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ ἀλλά καί γιά τήν ἴδια τή χαρά τῆς ζωῆς τό τίμημα εἶναι πολύ μεγάλο: Ἡ χρήση τῆς φωτιᾶς μεγαλώνει ὀλοένα τήν ἀπόσταση ἀπό τή φύση καί ἡ παρουσία τῆς γυναικας ἀποτελεῖ τιμωρία. αὐτοκακό καί πηγή δυστυχίας. Ἡ περιγραφή τοῦ χαρακτήρα τῆς γυναικας σ' αὐτό τό μῦθο ἀντιστοιχεῖ στήν ἀντίληψη πού ἔχει ὁ ἀκαλλιέργητος χωριάτης γιά τή σύντροφο τῆς ζωῆς του, πού δέν τή βλέπει ὡς προσωπικότητα, ἐνῶ τοῦ εἶναι ξένη ἡ ἰδέα ὅτι τά πολλά ἑλαττώματα τῆς γυναικας ἔχουν τή ρίζα τους στά λίγα δικαιώματα πού τῆς ἀναγνωρίζει ἡ πατριαρχική κοινωνία.

- Στ. 61. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι καμωμένος ἀπό χῶμα καί νερό ἦταν πολύ διαδομένη στους ἀρχαίους λαούς. Ἀκόμα καί ὁ φιλόσοφος Ξενοφάνης, δύο αἰῶνες ὕστερα ἀπό τόν Ἡσίοδο, διδάσκει, ἀπόστ. 29: «Ὅλοι ἀπό χῶμα καί νερό εἴμαστε καμωμένοι».
- Στ. 68. Ἀργοκτόνος εἶναι ὁ Ἑρμῆς, γιατί σκότωσε τόν Ἄργο, ἓνα φύλακα μέ ἑκατό μάτια, πού κατά διαταγή τῆς Ἥρας φρουροῦσε δέσμοια καί μεταμορφωμένη σέ ἀγελάδα τήν Ἰώ, ἀγαπημένη τοῦ Δία.
- Στ. 84. Ἐπιμηθέας ὁ ἀδελφός τοῦ Προμηθέα. Γιά τήν τύχη του βλ. σημ. στ. 48.
- Στ. 106 ἐπ. Ὁ μῦθος γιά τά πέντε γένη, ὅπως καί ἐκεῖνος τοῦ Προμηθέα καί τῆς Πανδώρας, δέν εἶναι ἐπινόημα τοῦ Ἡσιόδου, ἀλλά ἔχει λαϊκή προέλευση καί πολύ παλαιά ἱστορία. Μᾶς εἶναι γνωστά ἀρχαία περσικά καί Ἰνδικά κείμενα μέ αὐτό τό μυθικό σχῆμα. Στόν περσικό μῦθο ὁ Ζαρατούστρα παρακαλεῖ τό θεό του Ἀχούρα Μάοδα νά του χαρίσει παντογνωσία, ὁ θεός τοῦ προσφέρει ἓνα ποτήρι νερό, ὁ Ζαρατούστρας τό πίνει, καί τότε φανερόνεται μπροστά του τό ὄραμα ἐνός δέντρον μέ τέσσερα κλαδιά, ἓνα χρυσό, ἓνα ἀσημένιο, ἓνα χάλκινο καί ἓνα σιδερένιο. Ὁ θεός ἐξηγεῖ στό Ζαρατούστρα: Οἱ ρίζες τοῦ δέντρον εἶναι ὁ ἀόρατος κόσμος, πού ἔχω δημιουργήσει, τά τέσσερα κλαδιά εἶναι τά τέσσερα γένη πού ἀρχίζουν μ' ἐσένα καί θά φτάσουν ὡς τό τέλος τοῦ κόσμου· ἡ δική σου γενιά εἶναι ἀπό χρυσό, οἱ ἐπόμενες ἀπό ἀσημί, ἀπό χάλκό, ἀπό σίδηρο, κάθε μιά χειρότερη ἀπό τήν προηγούμενή τῆς· ἡ τελευταία θά φέρει τήν ξένη κυριαρχία τῶν Ἑξωσμένων, τήν παρακμή τῆς θρησκείας καί τῆς ἠθικῆς, τήν ἀνα-

τροπή της φύσεως στο σύνολό της. Τότε θά ξρθει ὁ λυτρωτής.

Στήν ινδική «Μαχαβαράτα», 3,11,234 ἐπ., ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στή γῆ χωρίζεται σέ τέσσερις μεγάλες περιόδους, σέ κάθε μιά ἀπό αὐτές κυριαρχεῖ ἓνα ὀρισμένο γένος ἀνθρώπων μέ δικά του ἰδιαίτερα γνωρίσματα. Πρῶτα κυριαρχεῖ τό γένος Κρίτα, πού σημαίνει Πράξη, καί τότε τό δίκιο ἐφαρμόζεται στό ἀκέραιο καί τά ἔργα δέν εἶναι μάταια. Ἀγοραπωλησίες δέ γίνονται καί ἀπαγορεύσεις δέν ἰσχύουν. Ἡ πραγμάτωση τῆς δικαιοσύνης καί ἡ ἄσκηση εἶναι αὐτοσκοπός. Ἀρρώστιες, πόνος, φόβος, μίσος εἶναι ἄγνωστα. Ὁ θεός καί ἡ ψυχὴ ὄλων τῶν ὄντων εἶναι ἀπό φῶς. Ὑστερα ἐρχεται τό γένος Τρήτα. Τότε τό δίκιο ἐφαρμόζεται κατὰ τά 3/4 καί ὁ θεός ἀπό καθαρό φῶς γίνεται κόκκινος. Οἱ ἀνθρώποι δέν παραμελοῦν τή λατρεία καί τή δικαιοσύνη, εἶναι ὅμως ἀπλῶς καλοί, ὄχι ἄριστοι ὅπως οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι. Ἐγκαινιάζονται οἱ θυσίες καί ὀρισμένα ἦθη καί ἔθιμα. Ὑστερα ἐρχεται τό γένος Ντβαπάρα, καί τότε τό δίκιο ἐπικρατεῖ μόνο κατὰ τό μισό, ἐνῶ ὁ θεός γίνεται κίτρινος καί ἡ σοφία του μοιράζεται σέ τέσσερα, ὥστε οἱ ἀνθρώποι δυσκολεύονται νά τή ὀροῦν ὀλόκληρη. Ὅρισμένα πάθη κάνουν τήν ἐμφάνισή τους, πλάνη καί ἄρρώστιες καί πόνος. Τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων τά περιμένει ἡ φθορά, γιατί εἶναι λειψά σέ δικαιοσύνη. Τέλος ἐρχεται τό γένος Κάλι. Τότε τό δίκιο ἐπικρατεῖ μόνο κατὰ τό 1/4 καί ὁ θεός γίνεται μαῦρος. Οἱ ἐντολές τοῦ θεοῦ, ἡ δικαιοσύνη καί οἱ θυσίες ἐγκαταλείπονται ἀπό τοὺς ἀνθρώπους. Ἀρρώστιες, πόνος, δυστυχήματα, μίσος, φόβος καί πείνα κυριαρχοῦν. Ὅταν ὁ κύκλος τῆς ζωῆς ἀρχίσει ἀπό τήν ἀρχή, τό δίκιο θά ἐπικρατήσει πάλι στό ἀκέραιο καί νέοι ἀνθρώποι θά φανοῦν.

Τά τέσσερα γένη τῆς περσικῆς καί τῆς ινδικῆς ἐκδοχῆς στόν Ἡσίοδο ἔχουν γίνει πέντε ἀπό τήν ἀνάγκη πού αἰσθανόταν ὁ Ἕλληνας ἐπικός νά ἐντάξει σ' αὐτό τό ἱστορικό σχῆμα ἀκόμα καί τά ἰνδάλματα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, δηλαδή τή μεγάλη γενιά τῶν ἡρώων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού εἶχε ἄμεσα προηγηθεῖ. Ἔτσι ὁ Ἡσίοδος, γιά νά μὴν προδώσει τή συνείδηση τοῦ λαοῦ του, αὐτήν πού σ'τά χρόνια του εἶχε κορυφωθεῖ μέ τήν ἀκμή τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους, διακόπτει σέ καίριο σημεῖο τήν ἀπαισιόδοξη περιγραφή τοῦ ξεπεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπινου γένους καί παρεμβάλλει ἀνάμεσα στό χάλκινο καί στό σιδερένιο τό γένος τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ καί τοῦ θηβαϊκοῦ κύκλου, πού τοὺς ἐξυμνεῖ ὡς ἡμιθέους, ἀκριδῶς ὅπως τοὺς εἶχε θελήσει ἡ ἑλληνικὴ λαϊκὴ συνείδηση. Ἄν δέν συνέτρεχε αὐτὸς ὁ λόγος, ὁ Ἕλληνας ποιητὴς δέ θά χρειαζόταν νά προσθέσει στό σχῆμα ἓνα γένος, καί μάλιστα νά τό παρουσιάσει μετὰ τό χάλκινο. ἀφοῦ στή συνείδησή του δέν ἦταν ξένο τό γεγονός ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀνήκει στήν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ. Κατὰ τά ἄλλα ἡ ἑλληνικὴ παραλλαγὴ διασώζει καί τά συστατικὰ στοιχεῖα καί τόν ἀπαισιόδοξο

χαρακτήρα του ανατολικού μύθου: Τά ίδια μέταλλα, στον ίδιο αριθμό και στην ίδια διαδοχική σειρά, από τα ευγενέστερα στα ευτελέστερα – στην ινδική παραλλαγή τα χρώματα αντιστοιχούν περίπου στα μέταλλα· το χρώμα του φωτός στο χρυσό, του κίτρινου στο χαλκό, του μαύρου στο σίδηρο. Και η ιδέα ότι το ανθρώπινο γένος προοδευτικά ξεπέφτει, ότι κάθε επόμενη γενιά έχει φύση ευτελέστερη, ευτυχία και δικαιοσύνη λιγότερη, δυστυχία και άθλιότητα περισσότερη, είναι η ίδια. Όμως υπάρχουν και διαφορές ανάμεσα στον Ήσιοδο και στα πρότυπά του. Ένώ στις ανατολικές ιστορίες διατυπώνεται η πίστη στην ανακύλιση των πάντων, επομένως και του καλού, στο ελληνικό κείμενο κάτι τέτοιο ρητά τουλάχιστο δε δηλώνεται· η ανεκπλήρωτη εὐχή του ποιητή, ο ίδιος να γεννιόταν ή πριν ή ύστερα από το σιδερένιο γένος, δεν ξέρουμε αν μάς επιτρέπει να προϋποθέσουμε την πίστη του στην επιστροφή του καλού. Επίσης ενώ στις ανατολικές παραλλαγές του μύθου ή περιγραφή του ξεπεσμού, δηλαδή ή άπαισιόδοξη θεώρηση προχωρεί χωρίς διακοπή, στον Ήσιοδο διακόπτεται με την παρεμβολή του ήρωικού γένους και ίσως με τη λαϊκή πίστη ότι οι άνθρωποι του χρυσοῦ γένους ενεργοῦν ως αγαθοποιά πνεύματα και παραστέκουν τούς θνητούς προσατατευτικά.

Ο μύθος για τὰ πέντε γένη, ὅπως μᾶς τὸν παραδίδει ὁ Ἡσίοδος, εἶναι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἡ πρώτη ἐλληνικὰ γραμμένη ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ συνάμα ἡ πρώτη φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ πολιτισμοῦ. Μὲ τὸ χρυσὸ γένος περιγράφεται μιὰ περίοδος τῆς ἀνθρωπότητας πρὶν ἀπὸ κάθε κοινωνικὸ θεσμὸ καὶ κάθε τεχνολογία, τότε πού οἱ ἄνθρωποι, χωρὶς φωτιά, γεωργία καὶ ναυτιλία, ζοῦσαν ἀπλὰ μέσα στὴ φύση, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, καὶ τρέφονταν μὲ ὅ,τι πρόσφερε ἡ γῆ μόνη τῆς, χωρὶς καλλιέργειες. Αὐτὴ ἡ περίοδος ἀντιστοιχεῖ στὴν κατάσταση πού προϋποθέτει ὁ μύθος τῆς Πανδώρας καὶ τοῦ διδλικοῦ παραδείσου. Μὲ τὸ ἀσημένιο γένος περιγράφεται μιὰ περίοδος μητριαρχίας. Ἐδῶ ὁ μύθος ὑποδηλώνει γενικά μιὰ κατάσταση, καὶ δὲν πρέπει νὰ νοηθεῖ νὰ γραμμὰ, διαφορετικὰ θὰ ἔμενε ἀνεξήγητο τὸ πῶς οἱ μητέρες κατὰ τὴν ὀριμοτήτᾳ τους ζοῦσαν τουλάχιστο ἑκατὸ χρόνια, δηλαδή ὅσα κατὰ τὴν περιγραφή χρειάζονταν γιὰ νὰ ἀναθρέψουν τὰ παιδιά τους, ἐνῶ δηλώνεται ὅτι γενικά οἱ ἄνθρωποι, μόλις ἕφταναν στὴν ἡδὴ, πέθαιναν. Μὲ τὸ χάλκινο γένος σημειώνεται ἡ περίοδος πού ἔζησαν οἱ πρῶμοι Ἕλληνες, βοσκοί, πού ἤξεραν νὰ δουλεύουν τὸ χαλκό. Μὲ τὸ ἥρωικὸ γένος προσφέρεται μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὶς γενιές τῆς ἀκμῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού βέβαια δὲν εἶναι ἄλλες ἀπὸ ἐκείνες τῶν πρῶμων Ἑλλήνων. Τέλος τὸ σιδερένιο γένος εἶναι οἱ Δωριεῖς, πού μὲ τὰ σιδερένια ὄπλα τους κατάστρεψαν τὸ μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ.

Στ. 111. Ὁ Ἡσίοδος παρουσιάζει ἐδῶ τὸν Κρόνο σάν εὐτυχισμένον βασιλιά

καί καλόκαρδο πατέρα ανάμεσα στους ἅγιους ἀνθρώπους τοῦ χρυσοῦ γένους, ἐνῶ στή «Θεογονία», στ. 154 – 210 καί 453 – 506, μᾶς τόν ἔχει περιγράψει σάν ἕνα πνεῦμα σκληρό καί κακοπροαίρετο, πού ἀκρωτηριάζει τόν πατέρα του, τόν Οὐρανό, καί καταδροχθίζει τά ἴδια τά παιδιά του. Ἐπειδή ἡ «Θεογονία» ἀποτελεῖ συστηματικότερο βιβλίο τῆς ἀρχαίας θρησκείας, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ παρουσίαση τοῦ Κρόνου σ' αὐτήν εἶναι πιό ἐγκυρη καί ὅτι στά «Ἔργα» ὁ ποιητής, ἢ ὁ μῦθος πρὶν ἀπό αὐτόν, μεταχειρίζεται συμβατικά τόν Κρόνο ὡς προελληνική θεότητα, γιά νά δηλώσει τή μορφή λατρείας σ' ἕνα πολύ μακρινό παρελθόν. Ἡ φράση «σάν στὸν οὐρανό βασίλευε», γιά τόν Κρόνο, δέν εἶναι τυχαία. Γιά τόν Κρόνο πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι, ἀφοῦ ὁ Δίας τοῦ πῆρε τὸ θρόνο τοῦ οὐρανοῦ, ἀργότερα τόν ἄφησε νά βασιλεύει στά Νησιά τῶν Μακάρων. Ἔτσι ἡ φράση θέλει νά ὀρίσει τὴν ἐποχὴ τοῦ χρυσοῦ γένους στὴν πρώτη βασιλεία τοῦ Κρόνου. Παροιμιακὴ φράση: « Ὁ ἐπὶ Κρόνου βίος».

- Στ. 118. Ὅτι ἡ γῆ ἔφερε μόνη καρπὸ ἀποτελεῖ ἀναφορὰ σέ μιὰ ἐποχὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπινόηση τῆς γεωργίας, ὅποτε οἱ ἄνθρωποι τρέφονταν μὲ καρποὺς ἀπὸ δέντρα καί φυτὰ πού δέν καλλιεργοῦσαν.
- Στ. 122. Τό ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ χρυσοῦ γένους ἔγιναν καλὰ πνεύματα πού προστατεύουν τοὺς ἀνθρώπους ἀνταποκρίνεται σέ ἀρχαία λαϊκὴ πίστη στὴν ὑπαρξὴ ἀγαθοποιῶν καί προστατευτικῶν πνευμάτων. Παρόμοια εἶναι ἡ χριστιανικὴ λαϊκὴ ἐπίσης, πίστη σέ κάποιον «φύλακα ἄγγελο». Δέν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιο ἂν οἱ τριάντα χιλιάδες «ἀπ' τοῦ Δία τοὺς ἀθάνατους τῶν ἀνθρώπων φύλακες», πού ἀναφέρει ὁ Ἡσίοδος στό στ. 251, ταυτίζονται μὲ αὐτὰ τὰ πνεύματα τοῦ χρυσοῦ γένους. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμα καί ὁ Πλάτων, στὸν «Κρατύλο» του, 398α, λέει πῶς «ἂν κάποιος ἄνθρωπος εἶναι καλός, κρατάει ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ χρυσοῦ γένος».
- Στ. 138. Κρονίδης ὁ Δίας ὡς γιὸς τοῦ Κρόνου.
- Στ. 140. Μάκαρες οἱ μακάριοι, οἱ εὐτυχημένοι. Γιά φανταστικὰ Νησιά τῶν Μακάρων μιᾶ ὁ ποιητής στό στ. 171.
- Στ. 146. «Θλιβερὰ νοιάζονταν ἔργα τοῦ Ἄρη», δηλαδή ἦταν φιλοπόλεμοι. Γι' αὐτό «κι ἀπ' τὰ ἴδια τους τὰ χέρια τοῦτοι δαμαστήκανε», ὅπως λέει ἀμέσως ἔπειτα ὁ ποιητής, στ. 152. Γιά τὴν ἀποστροφὴ τοῦ Ἡσίοδου στὸν πόλεμο βλ. σημ. στ. 14.
- Στ. 147. «Οὔτε στὰρι τρῶγαν». Ἀναφορὰ σέ μιὰ ἐποχὴ τῆς ἀνθρωπότητας πρὶν ἀπὸ τὴν σιτοκαλλιέργεια. Ἀλλὰ ἡ ἐποχὴ αὐτὴ πρέπει νά προηγήθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ, πού θέλει νά δηλώσει ὁ ποιητής μὲ τὸ χάλκινο γένος.
- Στ. 160. Οἱ ἡμίθεοι κατὰ τὴν ἀρχαία πίστη, ὅπως οἱ ἥρωες καί οἱ δαίμονες,

ἀποτελοῦσαν μιά τάξη ἀνάμεσα στους θεούς καί στους ἀνθρώπους.

- Στ. 161. ἐπ. Ἐδῶ ἔχουμε τήν πιό ἀρχαία ἀρνητική κριτική στά λαϊκά ἰνδάλματα τῆς πολεμικῆς λογοτεχνίας, τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ ἥρωϊκοῦ ἔπους γενικά. Ὁ Ἡσίοδος εἶναι συνεπής μέ τό φιλειρηνικό ἰδανικό του. Βλ. σημ. στ. 14.
- Στ. 162. Κάδμεια γῆ ἢ Θήβα, πού θεμελιώθηκε ἀπό τόν Κάδμο, μυθικό βασιλιά πού ἦρθε ἀπό τή Φοινίκη.
Γιά τούς πολέμους καί τά τραγικά γεγονότα γύρω ἀπό τή Θήβα μαθαίνουμε πολλά ἀπό ὀρισμένες τραγωδίες πού σώθηκαν.
- Στ. 171. Τά Νησιά τῶν Μακάρων τά φαντάζονταν οἱ ἀρχαῖοι στή μακρινή Δύση, στά πέρατα τοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα πού εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τόν Ὠκεανό ὡς τά χρόνια τοῦ Ἡσιόδου τόν θέλει ποταμό πού περιτρέχει τή γῆ ὀλόκληρη, ἐνῶ τήν ἴδια τή γῆ, ὡς στεριά τή φαντάζονταν σάν νησί, σάν μιά καί μοναδική ἡπειρο, πού βρέχεται ὀλόγυρα ἀπό τόν ποταμό Ὠκεανό.
- Στ. 199. Αἰδώς, προσωποποίηση τῆς συστολῆς, Νέμεση, μορφή πού ἐπιδέλει τήν ὀρθή ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καί τῆς εὐτυχίας γιά τούς ἀνθρώπους.
- Στ. 202. Γιά τούς βασιλιάδες βλ. τή σημ. τοῦ στ. 39.
- Στ. 202 ἐπ. Ὁ μῦθος τοῦ γερακιοῦ καί τοῦ ἀηδονιοῦ εἶναι λαϊκός, καί ὁ Ἡσίοδος τόν ἐντάσσει στό ἔργο του, γιατί τόν δοῦναι νά δείξει τήν αὐθαιρεσία τοῦ δυνατοῦ ἀπέναντι στόν ἀδύνατο. Πρόκειται γιά ἕναν ἀπό τούς ἐλάχιστους μῦθους μέ ἥρωες ζῶα, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό συγγραφεῖς ἀρχαιότερους τοῦ Αἰσώπου.
- Στ. 210. Ἡ πρόταση «ἄμναλος ὁ πού τά βάζει μέ τούς δυνατότερους» φανερώνει ξεχωριστή λαϊκή εὐστοχία στήν ἀποκάλυψη τοῦ παραλογισμοῦ τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ δυνατοῦ, πού ἀποβλέπει σέ κάποια λογική ἀντίληψη τῆς αὐθαιρεσίας του. Εἶναι φανερό ὅτι τό ἀηδόνι οὔτε διανοήθηκε ποτέ νά ἀντιμετρηθεῖ μέ τό γεράκι!
- Στ. 218. Ἡ φράση «παθός μαθός», στά ἀρχαῖα «παθῶν μαθῶν», εἶχε γίνει παροιμία ἤδη ἀπό τόν καιρό τοῦ ποιητή.
- Στ. 219. Γιά τόν Ὅρκο βλ. σημ. στ. 11.
- Στ. 220. Ἀπό τή «Θεογονία», στ. 901 ἐπ., μαθαίνουμε ὅτι ἡ Δίκη, ἡ Εἰρήνη καί ἡ Εὐνομία εἶναι οἱ τρεῖς Ὕρρες, θυγατέρες τοῦ Δία καί τῆς Θέμιδας, καί ὅτι αὐτές νοιάζονται γιά τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἡράκλειτος, ἀπόσπ. 100, λέει γι' αὐτές ὅτι φέρνουν ὅλα τά ἀγαθά στους ἀνθρώπους, καί εἰδικά γιά τή Δίκη, ἀπόσπ. 94, ὅτι ἔχει δοθούς τῆς τίς Ἐρινύες.
- Στ. 225: ἐπ. Ἡ περιγραφή μᾶς θυμίζει τόν παράδεισο τοῦ χρυσοῦ γένους,

ἐνῶ ὑποτίθεται ὅτι ἀναφέρεται στήν ἐποχή τοῦ σιδερένιου. Ἐδῶ ἡ πίστις τοῦ ποιητῆ στή δικαιοσύνη καί στήν εἰρήνη περιορίζει τήν ἀπαισιοδοξία του γιά τή μοίρα τοῦ ἀνθρώπου.

Στ. 229. Γιά τόν πόλεμο βλ. σημ. στ. 14.

Στ. 251. Βλ. σημ. στ. 122.

Στ. 271. Ἀπό αὐτό τό στίχο μαθαίνουμε ὅτι ὁ ποιητής εἶχε καί γιό.

Στ. 311. Ὁ στίχος στή μορφή τοῦ κειμένου «ἔργον δ' οὐδέν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος» ἦταν ἀπό τά πιό γνωστά γνωμικά ἀπό τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὁ Ἡσίοδος, ἄνθρωπος τῆς γῆς, προσπερνᾷ μέ ἀδιαφορία τίς ἀρετές τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καί προβάλλει ὡς ἀρετή τήν ἐργασία, πού ὡς τότε εἶχε ἀξία μόνο γιά τοὺς δούλους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σέλ. 7 - 14
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 15 - 28

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	» 31 - 36
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 37 - 47
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	» 48 - 55

ΕΚΔΟΣΗ Α΄, 1977(ΙΧ) – ΑΝΤΙΤΥΠΑ 140.000-ΣΥΜΒΑΣΗ 2918/7-9-77

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Γ. ΚΙΩΤΗ Ο.Ε. – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Δ. ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ Ο.Ε.

